

Kostamo, Onkamo ja muita paikannimiä

ALPO RÄISÄNEN

1 Uusia tulkintoja

Esitän tässä artikkelissa näkemykseni paristakymmenestä nimipesyeestä, joista osa on selitetty toisin tai mielestäni puutteellisesti aiemmassa kirjallisuudessa. Lisäksi otan mukaan *Toola*-nimet, joille en löytänyt tyydyttävää nimeämisperustetta Kuusamon saamelaisperäisiä nimiä käsitellessäni (Räisänen 2005). Nimet ovat eri puolilta Suomea. Mukana ovat *Kostamo*, *Onkamo*, *Joukamo*, *Kairahta*, *Kintaus*, *Kinta-*, *Ruokkaanneva*, *Lamujärvi*, *Patana*, *Pauka-*, *Piittisjärvi*, *Puru-*, *Puri-*, *Ruhade*, *Sappee*, *Sappio*, *Sappi-*, *Sieppi*, *Toola*, *Toula*, *Toulat*, *Valajaskoski*, *Viirre*, *Viirretjoki* ja *Vira-*. Koska useat pesyeet ovat laajoja, eri paikkojen nimiä tulee artikkelissa esiin satamäärin. Useimpien tässä tarkastelemieni nimipesyeiden osalta esitän vaihtoehdoisen tai kriittisen näkemykseni verrattuna *Suomalaisen paikannimikirjan* (SPNK) nimiartikkeleihin, ja kirjoitukseni jatkaa siltä osin aikaisempaan artikkeliini (Räisänen 2009) sisältyvää kritiikkiä.¹

2 *Kostamo*

SPNK:ssa on selitetty kaksi *Kostamo*-nimeä, Tohmajärven järveä ja kylää tarkoittava *Kostamo* sekä Kemijärven *Kostamojärvi* ja siihen pohjautuva kylän nimi *Kostamo*. Kummassakin tapauksessa nimi on liitetty verbiin *kostaa*. Selitykset ovat kuitenkin jääneet vajaiksi. Kemijärven nimelle on näet haettu motiivi *kostaa*-verbin karjalankielisestä merkityksestä 'suojata tuulelta, olla tuulensuojana', mitä on vaikea asiallisesti perustella. Tohmajärven *Kostamon* selityksessä on kyllä ihan oikein lähdetty *kostaa*-verbin vanhasta perusmerkityksestä 'kääntää takaisin', mutta päädytty lopulta selittämään nimi adjektiivista *kostea*, kun on huomattu, että järven lähellä on *Kuivalainen*-niminen talo. On siis oletettu, että nimen motiivina on vastakohta *kostea* >> *kuiva*. *Kuivalainen* on kuitenkin sukunimestä johtuva talonnimi, ja *Kuivalaisen* suku ilmestyy Pohjois-

1. Kiitän artikkelini käsikirjoituksen nimettäviä arvioijia. *Onka-*, *Puru-* ja *Valajaskoski* -nimien käsittelyyn tulleet arvokkaat täydennykset ovat saman arvioijan esittämiä.

Karjalaan Savosta vasta vuoden 1630 tienoilla (Saloheimo 1976: 82), joten järven nimi on varmasti sitä vanhempi.

Tohmajärven *Kostamo* laskee Särkisuon läpi Särkijokeen ja tämä viimein Nivanjoki-nimisenä Pyhäselkään. Kostamon (korkeus merenpinnasta 82,2 m) eteläpuolella Kostamonsärkän ja Retusärkän takana on Kostamoa moninkertaisesti suurempi Särkijärvi (korkeus 86,8 m). Särkijärven vedet laskevat Särkijokea myöten Särkisuon läpi. Kun Särkijärven ja Kostamon välillä ei ole suoraa vesiyhteyttä, vesi ilmeisesti virtaa tulvan aikana Särkijokesta alavaa Särkisuota myöten osaksi myös Kostamoon ja tulvan laskiessa samaa tietä takaisin. Nykyisen kielitajun kannalta kantaverbiksi hahmottuu *kostaa*-verbiä luontevammin sen johdos *kostua* 'palata takaisin, entiselleen', vrt. Kuhmon murteen ilmaukseen: *ne alako kostuos sittä ne ihmiset*, kuukausia nälässä olleet kunnan ruokaa saatuaan.

Samalla tavoin vedenpinnan vaihtelevista korkeuseroista näyttää motivoituneen myös Kemijärven *Kostamojärven* nimi. Järvi on aivan Kemijoen itäkupeessa, runsaan puolen kilometrin päässä joesta, eikä siihen tule idän suunnasta laskujokia. Kostamojärvestä laskee Kemijokeen alavien viljelysmaiden läpi *Kostamonoja*. Kostamojärven korkeus merenpinnasta on 146,8 m, ja Kemijoen korkeus Kostamojärven alapuolella vaihtelee välillä 145,97–149,14 m. Suuri vaihtelu joessa johtuu nykyisestä vesistönsäänöstelystä, mutta luonnonoloissakin Kemijoen pinta on ilmeisesti tulvan aikana voinut nousta Kostamojärven pintaa korkeammalle, jolloin joesta on virrannut vettä järveen. Tulvan laskiessa virtaus on kääntynyt päinvastaiseksi.

Samasta *kostaa*-verbin merkityksestä 'kääntää takaisin' selittyy myös Etelä-Karjalan Rautjärvellä olevan *Kostamon* nimi, mutta toisella tapaa. Vedet laskevat etelän suunnasta Herajärvestä (korkeus merenpinnasta 94,9 m) Herajokea Kostamoon (korkeus 94,5 m), kiertävät pitkän Kanniemen ja laskevat niemen länsipuolitse melkein tulosuuntaansa Ruokolampiin (korkeus 94,2 m). Tässä vedet eivät virtaa samaa reittiä edestakaisin, vaan tekevät melkein täyskäännöksen teräväkärkisen Kanniemen ympäri.

Kaikki vanhat *Kostamot* ovat alkuaan vesistönimisiä. Edellä mainittujen lisäksi on Laatokan pohjoispuolella Lumivaarassa (vuoteen 1923 Jaakkimaa) *Kostamojärvi*, järvi ja kylä, mainittu kylänä jo 1618 ja 1631: *Kostamo iärfwi*, *Kåstama iärfwi* (AKH I: 312, 433). Keski-Suomessa Joutsassa on *Kostamo(n)järvi* ja *-joki* sekä Kuhmossa *Kostamusjärvi*. Myös Vienan Karjalassa on *Kostamusjärvi*. Näiden nimeämisperustetta on vaikea varmasti osoittaa. Huomiota herättää kuitenkin se, että sekä Hartolan että Kuhmon järven rannat ovat laajalti soisia. Mahdollisesti järvet leviävät tulvan aikana ympäröiville soille, joilta vesi palaa tulvan laskeuduttua järviin. *Kostamo*-nimiä on muitakin, mutta ne perustuvat useimmiten sukunimeen *Kostamo*, joka puolestaan on vesistönimistä lähtöisin.

Vanhat vesistönimet *Kostamo* ja *Kostamus* pohjautuvat *kostaa*-verbiin ja sen vanhaan merkitykseen 'kääntää takaisin'. Vartaloon *kosta-* on liittynyt johdin *-mo* (< *-moi < -ma + i) tai *-mus*. Samaan verbiin ja samaan merkitykseen perustuu johdos *koste* 'paikka joessa, varsinkin kosken alla, jossa pyörivää liikettä tekevä vesi kiertää osin tulosuuntaansa'.

3 Onka- ja Onkamo-nimet

On syytä esitellä aluksi koko aineisto. Nimiarkiston (NA) kokoelmissa on seuraavat *Ongan-*, *Onka-*alkuiset paikannimet:

- 1.1. Vpl. Pyhäjärvellä *Syvännonnenoja*, kahden rinteen välissä oleva oja, jolla harvinaisena rinnakkaisnimi *onkaoja*; *onsi* : *onnen* 'mäkien välinen painanne'.
- 1.2. *Onkalahti* ja *-niemi*, pieni lahti ja niemi Höytiäisen itärannalla Kontiolahdella.
- 1.3. *Onkamaa*, kylä Vehkalahdella suurehkon *Onkamaanjärven* rannalla; järvestä virtaa *Onkamaanjoki* Miehikkälän kautta Virolahdelle ja Vironjoki-nimisenä Suomenlahteen. Asiakirjoissa: *Ongamaby* 1544, *Ongama* 1557, 1560, *Ånkama* 1551, 1553, *Ångama* 1556, 1558 (NA:n poimintakokoelmat), *Ongamo* 1832 (*Suomen karttakirja* 1799: 172). Vehkalahden seurakunnan kasteluetteloissa on *Ångama* 1738–1800, 1829, *Ångamo* 1801–1817, *Ongamo* 1817–1828, *Ångamaa* 1829, 1832–1850 (HisKi). Näyttää siltä, ettei nimen lopussa ole alkuaan ollutkaan sana *maa* vaan johdin *-ma* kuten muissakin *Onkama*-nimissä.
- 1.4. *Onkamäki*, talo Hartolan Kalhon kylässä. Talossa on elänyt joskus *Onka-Tuomas*. Talon nimen selitetään johtuvan siitä, että Onkamäessä on aina pari astetta lämpimämpää kuin naapuritaloissa. Tulipa nimi lämpötilasta tai entisestä isännästä, näyttää todennäköiseltä, että nimen alkuosana on nuorehko ruotsalainen lainasana (*ånga* >) *onka* 'höyry, ilmavirta, vauhti puhti' (vrt. SSA s.v. *onka*).
- 1.5. *Onganranta*, laitumena oleva alue Kalimenojan suussa Pohjanlahden rannalla Haukiputaan Kellossa; rannasta sisämaahan päin *Onkapellot*, Vehkaperän talon peltoja (ks. kartta 1). Perämeren rannikolla tunnetaan kyllä ruotsista lainautunut 'höyryä' merkitsevä sana, mutta se on siellä tavallisesti avotavuisenakin heikkoasteinen: *onga* : *ongan*. Se ei siis voine sisältyä tässä ja seuraavassa mainittuihin paikannimiin.
- 1.6. *Onganväylä*, väylä Kiiminginjoen suussa mantereen ja Pikku-Miehikän (saari) välissä Haukiputaan kirkonkylässä. Väylän pohjoispuolinen alue on nimeltään *Onganranta* (ks. kartta 2). Onganväylää myöten laskevat vedet pussimaisesta Vahtolanlahdesta mereen. Kohdissa 1.5 ja 1.6 mainitut nimiryypät ovat runsaan peninkulman päässä toisistaan. Näiden lisäksi Haukiputaan itäosassa on *Onkamojärvi*.
- 1.7. *Onganlahti* (osat *Iso-Onka* ja *Pikku-Onka* Viljo Nissilän mukaan), meren lahti Iin eteläosassa; lahteen laskee *Onganlammista Onganoja*. Onganlampi on puolen kilometrin päässä merestä, nykyisin jo lähes umpeen kasvanut. Asiakirjoissa: *Ångan säickä* 1766. (Nissilä 1957: 53.)

Onkamo-nimiä on Kivennavalta Itä-Suomen kautta Haukiputaalle ja Sallaan ulottuvalla alueella (selvästi sukunimeen *Onkamo* pohjautuvat talojen nimet jätetty pois):

- 2.1. *Onkamo* ~ *Onkamojärvi* ja *Onkamojoki* ~ *Onkamoinjoki*, järvi ja joki Kivennavalla Karjalan kannaksella.
- 2.2. *Onkamolahti*, lahti Loimolanjärven koillisrannalla Suistamolla; lahden pohjoispuolella laaja *Onkamosuo* ja itäpuolella *Onkamolampi*.

- 2.3. *Onkamo*, peltoa, vanhaa lietemaata Parikkalan Kaukolassa lähellä Simpeleenjärven rantaa.
- 2.4. *Onkamo*, apajapaikka Matarinsalmessa Haapavedessä Savonlinnan Tolvaniemen kylässä.
- 2.5. *Onkamonaho*, metsää kapean korpinotkon vierellä Ruokolahden Hölmössä.
- 2.6. *Suuri-Onkamo* (*suur onkamo* ~ *suur onkama*) ja *Pieni-Onkamo*, kaksi järveä Pohjois-Karjalassa Tohmajärven, Rääkkylän ja Joensuun alueella; *Onkamo*, kylä Tohmajärvellä. Asiakirjoissa: *Ongama iärffi*, *Ongama* 1618 (AKH I: 352, 367). Suuren-Onkamon ja Pienen-Onkamon välissä on harjumainen kannas ja kannaksen poikki *Onkamonsalmi*. Toinen harju halkoo Suuren-Onkamon eteläosaa. Tämän harjun kupeessa useita lampia, esim. Kaatronlampi, Valkealampi, Rumpnlampi ja Pitkälampi. Näistä ainakin Kaatronlampi näyttää olevan entinen lahti.
- 2.7. *Onkamonsalmi*, suultansa kapea lahti Sompasaarenselän itärannalla Heinävedellä (ks. kartta 3).
- 2.8. *Onkamo*, puolen kilometrin pituinen kapea lampi Maaselän (järvi) länsipuolella Joensuussa entisen Enon kunnan alueella. Onkamosta sata metriä pitkä *Onkamonsalmi* Maaselkään; *Onkamonsalmi*, niemi Onkamon ja Maaselän välissä (ks. kartta 4).
- 2.9. *Onkamonsalmi*, pieni lampi Juuassa, sen eteläpuolella *Onkamonsalmi*.
- 2.10. *Onkamonsalmi*, pieni suolampi Lieksan Kolinkylässä; *Onkamo*, Kantolan tilan pelto.
- 2.11. *Onkamo*, pelto Lieksassa Lieksan kylän Sarkkilan maalla pitkulaisen Ikolanlammin kaakkoispäässä, lammen jatkeella. Ikolanlampi on 500 metriä pitkä kapea lampi, jonka luoteispäästä kilometrin pituinen puro Pieliseen.
- 2.12. *Onkamonsalmi*, kapea suo Kuusamon Liikasessa Lammin (kapea lampi) ja sen jatkeena olevan Vapasuon itäpäässä. Lampi, Vapasuo ja Onkamonsalmi muodostavat yhtenäisen pitkän kapeikon Vapavaaran ja Tuohilehdon välissä.
- 2.13. *Onkamonsalmi*, suuri järvi Sallassa, *Ongama* 1798 (*Suomen karttakirja* 1799: 127); *Onkamo*, kylä mainitun järven ympärillä; *Onkamonsalmi* Onkamonsalmi Kallunkijärven; *Ylä-Onkamonsalmi* ja *Ala-Onkamonsalmi*, suolampia Onkamonsalmiön länsipuolella; *Onkamonsalmi*, niemi Kallunkijärvessä Onkamonsalmiön suun itäpuolella.
- 2.14. *Onkamonsalmi(n)järvi*, suurehko järvi Haukiputaan itäosassa; *Onkamonsalmi*, joki Onkamonsalmiön Kiiplinginjokeen.

Aineistossa on seitsemän *Onka*-, *Ongan*-nimiryvästä ja neljätoista *Onkamo*-ryvästä. Levikki on selkeästi itäsuomalainen: Karjalan kannas, Laatokan Karjala, Pohjois-Karjala, Kuusamo ja Salla sekä tämän alueen reunalta Vehkalahti ja Heinävesi. Lisäksi tulevat Haukiputaan kolme nimiryvästä, jotka nekin ovat historian valossa liitettävissä karjalaisten liikkeisiin. Hartolan yksinäinen *Onkamäki* ei näytä levikinkään valossa kuuluvan muiden *Onka*-nimien yhteyteen.

Mikä on nimiin sisältyvä *onka*, jonka johdos *Onkamo* luonnollisesti on? Nissilä (1975: 28) on epäroiden esittänyt, että olisi olemassa 'vesiperäistä notkoa' merkitsevä *onka* ja vertaa sitä sanaan *onkalo*. En ole *onka*-appellatiivia tässä merkityksessä löytänyt, mutta 'painannetta, notkoa' merkitsevä *onkamo* on tallennettu ainakin Parikkalasta ja Sonkajärveltä (SMSA). Tämä voi olla sekaantumaa, koska vesiperäisiä notkoja on nimetty myös sanoilla *ontama* ja *orkamo*. Aineistostani voisi painanteeksi tulkita vain kohdat 1.1 ja ehkä myös kohdat 2.5, 2.11 ja 2.12, Enin osa nimistä on selvästi vesistönimiä. T. I. Itkonen (1948b: 511) onkin liittänyt *Onkamon* inarinsaamen verbiin *oag-gut* 'onkia'. Tämä ei kuitenkaan sovi johtimettomiin *Onka*-nimiin, joista puuttuu deverbaalisille saamelaisperäisille nimille ominainen loppu *-ma*, *-mo* (< ksa **-mē*).

Nimeämismotiivia voi etsiä tarkastelemalla paikkoja kartasta, nykyisin internetissä olevasta Maanmittauslaitoksen Karttapaikasta. Sen apu tosin ei ulotu luovutetun alueen paikkoihin. Monissa tapauksissa maiseman luonne on varmasti muuttunut nimeämisen jälkeen maannousun, vesistöjen laskun ja maanviljelyksen vuoksi. Silti on havaittavissa, että nimien joukossa on monia lahtia ja pitkien lampien soistuneita perukoita. Haukiputaan *Onganväylä* (1.6 ja kartta 2) muodostaa Vahtolanlahden kanssa kapeasuisen lahden, Haukiputaan Kellon *Onganrannan* kohdalla on 1400-luvulla ollut nyt jo kokonaan maatunut Satalahti (1.5 ja kartta 1), Iin *Onganlampi* on ilmeisesti ollut alkuaan merenlahti, kuroutunut sitten maankohoamisen vuoksi lammeksi ja on nyt maatumassa kokonaan umpeen, Joensuun (Enon) *Onkamo* (2.8) on tulkittavissa kapeasuiseksi Maaselän lahdeksi, Lieksan *Onkamo* (2.11) on pitkulainen Ikolanlammin jatke, ja hyvin samanlainen on Kuusamon *Onkamojänkä* (2.12). Myös Heinäveden *Onkamonlahti* (2.7 ja kartta 3) on suultansa kapea.

Näyttää siis siltä, että *Onka* ja *Onkamo* -nimiin sisältyvä *onka* on merkinnyt 'lahtea' ja selvissä tapauksissa nimenomaan 'suultansa kapeaa lahtea'. Inarinsaamen sanalla *uággi*, joka on suomen *onka*-muodon etymologinen vastine, on merkitys 'pieni lahti, joka on suultansa kapea' (SKES ja SSA s. v. *onkalo*). Useimmissa saamelaiskielissä sanan vastineet tarkoittavat 'onkaloa, luolaa' kuten suomen *onkalo*. Vesistöjä tarkoittavat *Onka*-, *Onkamo*-nimet perustuvat aivan ilmeisesti saamelaiseen substraattiin ja ovat siinä mielessä saamelaisperäisiä. Nimien levikki kuitenkin osoittaa, että nimet ovat syntyneet keskiajalla ja 1500-luvulla saamelaisten ja karjalaisten kontakteissa. Kuusamon ja Sallan *Onkamotkin* ovat aivan itärajalla.

Artikkelini toinen ennakkotarkastaja antoi vihjeen, että myös 'joen mutkaa, äkkyisyvää paikkaa, poukamaa' merkitsevä *vonka*, *vonkka* on yhteydessä *onka*-alkuisten nimien motivaatioihin siten, että taustalla on 'vesihautaa' merkitsevä sana. Tällöin laina suomeen olisi saatu jostakin itäsaamelaisesta kielestä, koska sanan alussa on *v*, vrt. koltan *vuâg'g* 'onkalo' < *(w)*onka* (ks. Itkonen, T. I. 1958: 764). *Von(k)ka*-appellatiivin ja siihen liittyvien paikannimien levikki ulottuu Karjalan kannakselta ja Laatokan pohjoispään ympäriltä itäisen Suomen kautta Keski- ja Pohjois-Pohjanmaalle ja paikannimien osalta myös Tornionjokilaaksoon (Vahtola 1980a: 339–342). Esimerkkejä paikannimistä: Räisälä *Vonkkakallio*, rantakallio, josta syvä putous veteen; Muolaa *Vonkkakivi*, kivi Salmenkaidassa pyörteen synnyttämän syvänteen lähellä; Viipuri *Vonka*, mutka Sommeenjoessa; Värtsilä *Vonkka*, lahti Jänisjärvestä; Vehmersalmi *Vonkanapaja*, nuotta-apaja; Hyrynsalmi *Vonkka*, äkkiä syvenevä ranta Emäjoessa; Kalajoki

Vonka, poukama Vääräjoessa; Ala-Tornio *Vonkanlahti*, Karunki *Vonkankorva*, niva Tornionjoessa.

4 *Joukamojärvi*

Joukamojärvi (*Joukamå* n. 1760, *Ervasti* 1978: 187) on suurehko järvi Kuusamon kaakoisosassa. T. I. Itkonen on liittänyt 1920 *Joukamon* saamen verbiin *joavgat* 'kinostaa, peittää lumella', mutta ei ole maininnut sitä enää 1948 esittämässään saamelaisperäisten nimien luettelossa (1920: 4, 1948a: 104). Rinnastus onkin ainakin nimeämisperusteen kannalta ontuva. Luontevampaa on liittää *Joukamo* Pohjois-Suomen *Jouko-*, *Joukahais-*nimiin, jotka tarkoittavat yleensä vesistöjä ja liittyvät peräpohjalaismurteiden sanaan *joukahainen* 'joutsen'. Tällaisia nimiä ovat esimerkiksi *Joukojärvi* (*Joukå Jerfui* 1650, MH 107/2D 3/1) Suomussalmen Selkoskylässä, *Joukolampi* Suomussalmen Kerälänkylässä, *Joukolammit* Taivalkoskella, *Joukahaiskoski* (*joukhaiskoski*) Sodankylässä, *Joukhaislahti* Kittilässä ja *Joukhaisenpesäjänkkä* Ylitorniolla. Olen aiemmin (esim. Räisänen 1990: 104) liittänyt Suomussalmen Selkoskylän *Joukojärven* nimen karjalaiseen miehennimeen *Jouko* (< ven. *Jevka*). En pidä tätä selitystäni enää oikeana.

'Joutsenta' merkitseviin *Jouko-*nimiin kuuluu todennäköisesti myös *Joukokylä* Puolangalta. Kylän alueella ei ole nykyisin *Jouko-*alkuisia vesistönimiä, mutta sen laidalla on vaara nimeltä *Joutenvaara*, vrt. *jouten* : *jouhtenen* seudun murteessa.

5 *Kairahta*

Kairahta (*Kairahta* 1841, *Kairahtanpää* 1855; HisKi) on kyläkunta Jyväskylässä, sijaitsee *Kairahtanlammin* eli *Ison-Kairahtan* länsipuolella. Nimiryppäeseen kuuluvat lisäksi *Pieni-Kairahta* (lampi) ja *Kairahtansaari*. Iso-Kairahta on kilometrin pituinen kapea lampi. SPNK:ssa *Kairahta* on juuri kapean muotonsa takia selitetty kuuluvaksi lukuisien länsisuomalaisten *kaita-* : *kairan* -tapausten joukkoon. Selitys ei kuitenkaan *Kairahtaan* sovi, koska Jyväskylän seutu on itämurteiden aluetta ja koska länsimurteissaakin muutos $\delta > r$ on tapahtunut aikaisintaan 1700-luvun puolivälissä (*Virtaranta* 1958: 192–, 213–216). Asutuksen keskellä olevalla *Kairahtalla* on täytynyt olla nimi jo sitä ennen.

Nimen kantana on todennäköisesti tekstiilitermi *kaira* 'kaista (lakissa, hameessa, sukassa)'. *Kairahameen* kaistat ovat yläpäästään kapeampia kuin alapäästään, *kairalakin* kaistat kolmiomaisia. Sukanvarren suuhun ja villalapasen ranteeseen neulotaan taselevyistä jousteneuletta, *kairaa*, periaatteella ”kaksi oikein, kaksi nurin”. Tällaisesta on tietoja erityisesti Etelä-Pohjanmaalta ja muualtakin esimerkiksi Ruovedeltä ja Karvialta. Iso-Kairahta on kapea lampi, jonka suora maakaistale erottaa Leppäveden Mustastalahdesta. Maisema on verrattavissa sukanvarren kairoihin. Tältä osin nimi on todennäköisesti läntistä perua. Nimen johdinosa *-hta* lienee savolainen muoto *tsa-*johdimesta, vrt. sav. *karihta* ja joennimi, joka Pudasjärven savolaismurteisella alueella on *Nuorittajoki* mutta lännempänä pohjalaismurteen alueella *Nuorittajoki*.

6 Kintaus ja Ruokkaanneva

Suomen kielen *us*-johtimiset nominit eroavat kantasanan suhteen toisistaan siten, että deverbaaliset johdokset saavat taivutusvartaloonsa *ks:n* ja denominaaliset johdokset *d:n*, esim. (*verrata >*) *vertaus* : *vertauksen*, (*pudota >*) *putous* : *putouksen* ja toisaalta (*talo >*) *talous* : *talouden*, (*valkea >*) *valkeus* : *valkeuden*. Tendenssi on nykykielessä sellainen, että hämärtyvissä tapauksissa taivutus siirtyy *ks:lliseksi*, esim. *pahuksen pahu*s (Kainuun murteissa *pahuvem pahu*s). SPNK:ssa on ainakin kaksi *ude*-vartaloista nimeä, jotka on selitetty verbikannasta johtuviksi: *Kintaus* ja *Ruokkaanneva*.

Petäjävedellä Keski-Suomessa on kylä nimeltä *Kintaus* (*kintaus* : *kintauvella* ~ *kintavuudella*) ja sen alueella kaksi kannaksen toisistaan erottamaa järveä, *Ylä-* ja *Ala-Kintaus*. Nimi on ainoa laatuaan ja jo 1500-luvulta lähtien asiakirjoissa: *Kindaus* 1530 (FMU VIII: 348), *Kindahuerffuij*, *Kindahu* (kylä) 1554 (Nyman 1882: 214–215). SPNK:ssa *Kintaus* on liitetty verbiin *kinnata* 'vetää, raahata' ja viitattu siihen, että veneitä on vedetty Välijoen ja Taipaleenson kautta Ala- ja Ylä-Kintauden välisen kannaksen poikki. Nimeämismotiivia on etsitty luultavasti oikeasta suunnasta, mutta nimen taivutus osoittaa varmasti, ettei se voi olla verbikantainen. Sitä paitsi on oletettu, että *kinnata*-verbi taipuisi *kinnata* : *kintaan*; oikea taivutus on *kinnata* : *kinnaan*.

Kintaus sisältää ilmeisesti saman elementin kuin harvinaiset *Kinta*-alkuiset paikanimet. Näitä ovat ainakin seuraavat: *Kintahuoko* ja *Kintahuonvuori* Jaalassa Pyhäjärven rannalla ('vuaren sivus sellain huokama – huoks sanotaa sellaista mäkievvalii'); *Kintahuonranta*, ranta Urajärven Pyhälahdessa Iitin kirkonkylässä ('talvel jään aikaan jyrkkä paikka vetää hevosil'); *Kintamäki*, mäki, jonka ympärillä metsäalue *Kintahuhti* eli *Kintamo*, ja mäen länsipuolella Jylhänsuolla pieni *Kintalammi* Hauholla; *Kintamo*, mäen töyräs Kauvatsanjoen itärannalla, ja idästä Kauvatsanjokeen laskeva *Kintamonjoja* Kokemäellä, entisen Kauvatsan alueella. *Kinta*-nimien levikkialue on selvästi hämäläinen, sillä Petäjäveden *Kinta*uskin on entisiä hämäläisten eräalueita.

Kinta-, *Kintamo*, *Kintaus* -nimiin sisältyy nomini **kinta*, jota ei suomen kielessä enää sellaisenaan ole. Paikkojen kuvauksen mukaan **kinta* liittyy mäkiin ja töyräisiin, mutta paikanlajia se ei ilmaise, toisin sanoen sillä ei ole merkitystä 'mäki, töyräs', vaan nimen määreosana se ilmaisee jotakin mäkiin ja töyräisiin liittyvää. **Kinta* lienee sanojen *kinner*, *kinter(e)* ja *kinttu* kantasana samaan tapaan kuin sanojen *manner*, *mantere* ja *mantu* kantasana on **manta* (tästä ks. SKES ja SSA s. v. *manner*, *mantu*). Gananderin ja Lönnrotin sanakirjoissa on *kintere*-muodon ohella myös *kintares*. Sen loppu *-es* viittaa joko eteläpohjalaisiin tai kaakkoishämäläisiin murteisiin (ks. Rapola 1966: 323). Jaalan ja Iitin *Kinta*-nimet ovat jälkimmäiseltä alueelta.

Edellä sanotun perusteluksi mainitsen, että *Kinner*, *Kinter* ja *Kinttu* -alkuisia nimiä on verraten paljon ja että ne useimmiten ovat määreenä maankohoumien nimissä, esim. *Kinnerojoja* Lempäälässä, *Kinnermäki* Puumalassa, *Kintervuori* Vanhanselän länsirannalla Jämsässä, *Kinterkallio*, jyrkkä kallio Lusikkaveden rannalla Jyväskylässä, ja *Kinttumäkiä* on NA:n kokoelmissa yli 50, useimmat poluilla ja teillä. Mäkien nousu käy kintereisiin, samoin veneen veto kannasten poikki. Se näyttää olevan *Kinta-*, *Kinner-* ja *Kinttu* -nimien syntymotiivi.

Nykyisin virallisesti asussa *Ruokkaanvea* esiintyvä soidensuojelualue Vimpelissä on kokenut nimessään monia muutoksia. Asiakirjoissa on mm. seuraavat muodot: *Rokaisen Järven Länsipä* 1783, *Råkaiwonneva*, *Ruokojärvi* 1822, *Ruokaivon neva*, *Ruokaun Saare* (= nyk. *Ruokkaansaari*, metsäsaareke nevan pohjoispäässä) 1830 (SPNK). Alueella 1960 nimestänyt Irma Vilkuna on merkinnyt murremuodot *ruokkauvenneva* ja *ruokkauvej järvi*, yleiskielistettyinä *Ruokkaudenneva* ja *-järvi*. Asiakirjamuodoista voi päätellä, että alkuaan on ollut kyseessä *ruoko*-alkuinen yhdysnimi, ehkä **Ruoko-kaivo*. Loppuosa on kuitenkin hämärtynyt. Muodot *Ruokkaun Saare* vuodelta 1830 ja myöhemmät *Ruokkauden*-alkuiset muodot osoittavat, että nimi on mukautunut deminimaaliseen taivutustyyppiin *valkeus* : *valkeuden*. Nimi ei siis voi pohjautua verbiin *ruokata* 'raivata, perata', kuten SPNK esittää, mutta yksiselitteistä nominikantaakaan nimen loppuosalle ei ole. Viimein muutos *ruokkau(ve)n-* > *Ruokkaan-* on johtanut nykymuotoon.

7 Lamujärvi

Pyhännän *Lamujärvi* ja siitä usean kunnan läpi Siikajokeen laskeva *Lamujoki* on SPNK:ssa liitetty sanaan *lamu* 'loiva, laaja, laaja tasainen maasto'. Nimi onkin 1500-luvulta alkaen vakiintunut viralliseen käyttöön muodossa *Lamu*, esim. *Lamu by* 1562, *Lamuierffui* 1565, *Lamujoki* 1565 (NA:n poimintakokoelmat), *Stor Lamu Jerfui*, *Lille Lamu Jerfui* 1653 (MH 121 2D 4/3). Nimirypäaseen kuuluvat järvien nimet *Iso Lamu(järvi)*, *Vähä Lamu(järvi)*, *Lamujoki* ja kylä nimeltä *Lamu*.

Nimi on vakiintunut viralliseen käyttöön epäkansanomaisessa muodossa. Nimen kansanomainen käyttö osoittaa varmasti, että nimen pohjana on yhdyssanamuoto (casus componens) *lampu* : *lammun* sanasta *lammas*, kantanimi siis **Lampujärvi*. Nimestä jätettiin joku on merkinnyt murremuodoiksi vain *lamu*-kantaisia asuja, mutta kansanomainen taivutuskin on tavoitettu: *lampu* : *lammulla* ~ *lampulla* (kylä), *lampuset* 'Lamun kylän asukkaat', *lampustenkalapolku*, polku Lamun kylältä Isolle-Lamulle, *vähä lampujärvi* (Sirkka Leskinen 1970). Liikui seudulla 1969 keräämässä aineistoa äännehistoriallista väitöskirjaani varten, ja muistiinpanoissani on Pyhännältä ja Piipolasta spontaanista puheesta mm. seuraavat ilmaukset: *lammujärvi*, *issool lampuun hukkuki* (kirjailija Pentti Haanpää 1955), *lampuki on meleko iso kylä* (Räisänen 1972: 299 alaviite).

Lampu- ~ *Lampo-*nimiä on Pohjois-Pohjanmaalla ja lähitienoilla muitakin: Iissä *Lampukari* (*Lambukarin Salmi* 1667, *Lambokarin perä* 1649), maatunut kari ja entinen talo (Nissilä 1957: 89), Utajärvellä *Lamposuo* (*Lampusuo* 1843, MHA), Posiolla *Lampusaari* (saari Kitkajärven saari) ja Karstulassa *Lampuvuori*. Kaikki mainitut paikat ovat todennäköisesti entisiä lammaslaitumia, joita on ollut etenkin järvien saarissa. Maanmittauslaitoksen karttanimistössä on nykyisin ainakin yhdeksän *Lammassjärveä* ja 108 *Lammassaarta*. Kuhmon suurella *Lammassjärvellä* on jo 1560 nykyinen nimensä, mutta yksikään järven monista saarista ei ole nimeltään *Lammassaari*. Kuhmon suomalais-asutus syntyi vasta 1600-luvun alussa, ja sitä ennen todennäköisesti karjalaiset ovat piitaneet lampaita järven saarissa. Myös Isossa Lamujärven saarissa. Myös Isossa Lamujärven saarissa.

Osa *Lampu*-nimistä johtuu ruotsin kielen sanasta *landbo* 'lamputi, vuokrati-
mallinen', esimerkiksi Tampereella entisen Aitolahden kunnan alueella on vanha talo
Lampu, maakirjoissa alkuaan *Landbo*.

8 *Patana*

Patana-nimiä on suppealla alueella Vetelissä ja Perhossa Keski-Pohjanmaalla. Perhossa on pieni *Patanajärvi* (*patanajärvi* ~ *patanajjärvi*), josta laskee *Patananjoki* eli *Patanan-
oja* Vimpelin kautta Vetelin Pulkkisessa Vetelin- eli Perhonjokeen. Vetelin Pulkkisen
kylässä on kolme kilometriä pitkä *Patananjärvi* ja sen rannalla kyläkunta nimeltä *Pa-
tana*. Näihin vesistönimiin liittyy muutamia liitynnäisiä, mutta kaikki nimet näyttävät
olevan alkuaan samaa *Patana(n)järviin* ja *Patananjokeen* liittyvää ryvästä. *Patana*-ni-
misiä taloja on ainakin Vetelissä, Perhossa ja Halsualla, ja *Patana* on myös sukunimi,
varmaankin luontonimestä lähtenyt.

SPNK:ssa selitetään, että *Patana* sisältää sanan *patana* ~ *patama* 'suvanto, joen sy-
väne, vesikuoppa'. *Patama* onkin tavallinen silmäkkeiden ja patamaisten kuoppien
nimissä, mutta appellatiivia *patana* ei löydy SMSA:n eikä NA:n kokoelmista. Sama rin-
nastus *Patana* ~ *Patama* on jo sukunimikirjassa (Mikkonen & Paikkala 1984), tosin va-
rauksellisena. SPNK:ssa varauksia ei enää ole.

Patana esiintyy asiakirjoissa ensi kertaa talon nimenä Vetelin Pulkkisesta 1688. Pentti Virrankoski on (1961: 714–715, 717) pohtinut nimen alkuperää ja koonnut hyö-
dyllistä tietoa. Hänen mukaansa Patananjoen yläjuoksun kohdalle on 1746 merkitty
karttaan nimi *Pato* å. Lisäksi hän arvelee, että Perhon puolella *Patananjoen* varrella
olevat paikannimet *Patuvisti* (talo) ja *Patuvistineva* kuuluisivat *Patanan* yhteyteen.

Virrankosken kokoaman tiedon pohjalta on hyvä jatkaa kielitieteen keinoin. Suo-
men *pato* on lainautunut nykyruotsiin muodossa *pata*, murteittain myös *pate*, *pato*
'pato, kalastuspato, patoutuma' (SKES; SSA). Vanhoissa ruotsinkielisissä asiakirjoissa
tapaa sellaisia merkintöjä kuin *Turckenpatann* 1560, *Turcken patan* 1564 (= Turkan-
pato Oulujoessa), *Kåkålothå patann wid Ledickala* 1565 (= Kokkoluodon pato Liedik-
kalassa Kemijoessa) (NA:n poimintakokoelmat). Myös muotoa *patu* esiintyy, esimer-
kiksi *Turcken patun* 1560. Tämä vahvistaa Virrankosken oletuksen, että Perhon *Patu-
visti* kuuluu *Patana*-nimen yhteyteen. Asiakirjoissa oleva *patan* on ruotsin määräinen
muoto 'patoa' merkitsevästä *pata*-sanasta. Veteli ja Perho ovat vanhaa suomen ja ruot-
sin kielen kontaktialuetta. Ruotsinkielinen *patan* on suomeen takaisin lainautuessaan
saanut loppuunsa epäperäisen *a*:n siksi, että *patan* sellaisenaan olisi ollut hankalaa,
jo epäproduktiiviseksi jäänyttä rakennetyyppiä **patan* : **pattamen* ~ **pattaman* (vrt.
hapan : *happamen* ~ *happaman*). Samanlaisia nykyruotsista tai muinaisruotsista suo-
meen lainautuneita tapauksia ovat esimerkiksi *kalkkuna* (< *kalkon*), *kamina* (< *kamin*),
lakana (< *lakan*), *peruna* (< *pärun* 'päärynä') ja *viikuna* (< *fikon*), näistä ks. SSA ja
Hahmo (1994: 298, 303, 314, 335, 344). *Patananjoen* nimeämisperusteena on ilmeisesti
ollut siis jokeen rakennettu kalastuspato, ruotsiksi *patan*.

9 Pauka-nimet

Pauka-alkuisia paikannimirypäitä, kun *Paukan*-alkuiset jätetään huomiotta, on NA:n kokoelmissa vain toistakymmentä. Merkittävin rypäistä on Leppävirralla Savossa: *Paukalahti* (*paakalaht*), suuri lahti Koiruksen luoteiskulmassa, lahteen laskee *Paukajoki* ja lahden länsipuolella on *Paukamäki*. Asiakirjoissa nimi on seudun asutuksen alkua ajoista lähtien: *Paukalahen Randa*, *Pauka ioki*, *Pauka salo* 1563, *Paukalax Byij* 1620-luvulla (Alanen 2009: 98, 108; 2004: 45). Nykynimistöä puuttuva *Paukasalo* lienee sama kuin Reinikkalansaari (ks. Soininen 1961: 314 + liitekartta III). Paukalahden ympärillä olevan kylän nimeksi vakiintunut *Paukarlahti* (*Paukarlax* 1666; SPNK) on muodoltaan luontonimiä nuorempi ja lienee saanut r:n analogisesti nimestä *Saahkarlahti* (*Sahkarlahen kangas* 1563, Alanen 2009: 85), joka on niin ikään lahden ja kylän nimi Leppävirralla. *Saahkar* on ilmeisesti ortodoksinen miehennimi, vrt. esim. *Sachkar Iwansonn* 1614 Uukuniemellä (Nissilä 1976: 122–123).

Myös Sonkajärvellä Pohjois-Savossa on laaja *Pauka*-nimien ryvä: *Paukalahti* on pussimainen lahti Ylä-Varpasen lounaispäässä. Lahden erottaa muusta järvestä pitkä *Paukaniemi*, ja lahteen laskee *Paukasuolta Paukapuro*. Rypäeseen ei kuulu maankohoumien nimiä, joten *Paukalahti* on ilmeisesti kantanimi. Myös edellä mainittu Leppävirran *Paukalahti* on pussimainen, melkein itsenäinen järvi, joka jää mantereen, Reinikkalansaaren ja Hyvärilänniemen muodostamaan renkaaseen. Kolmas *Paukalahti* on pieni lahti Pielisen Patasaaren itärannalla Juuassa. Lahti on nimestäjän mukaan ”metsäinen”, ilmeisesti metsärantainen, ja sen suulla on pieni saari nimeltä Inka eli Inganpillu. Tämäkin *Paukalahti* erottuu siis selvärajaisesti muusta järvestä.

Virroilla Pirkanmaalla on *Paukajärvi*, josta laskee *Paukajoki* Seinäjärven *Paukalahteen*. Kantanimi Virtain rypäessä lienee *Paukajärvi*, joka on kapea, kilometrin pituinen suorarantainen järvi. Pohjanmaalla on useita *Paukanevoja*: Seinäjoella, Toholammilla, Nurmossa ja Lapualla. Seinäjoen *Paukanevan* lähellä on kallio nimeltä *Paukavuori*, mutta muut Pohjanmaan *Paukanevat* näyttävät olevan rypäittensä ainoita *Pauka*-nimiä. Toisaalta on olemassa kaksi nimeä, joissa *Pauka*- on yksiselitteisesti maankohouman nimenä: *Paukamäki*, jyrkkä mäki tiessä Reisjärven Kangaskylässä, ja *Paukavaara*, vaara ja sillä oleva talo Kittilän Kaukosessa.

Paukama-alkuisia nimiä on vain jokunen: *Paukama* on vetistä joutomaata Kurkijoella, *Paukamanpelto* (pellon keskellä iso kuoppa) Kaukolassa, perintötila (*Paukama* 1776) Laukaassa, *Paukamanpelto* Saarijärven Mahlulla ja *Paukamanaho*-niminen laidunmaa Pylkönmäellä Keski-Suomessa.

Mikä on paikannimien *pauka*? SPNK:ssa *Paukarlahti* on selitetty johtuvaksi joko sanasta *paukama* tai sukunimestä *Paukkanen* ja teorioitu r:lle kehityshistoria **Pauka(n)-järvi* > **Paukari* > *Paukarlahti*. Selityksessä *paukama* liittyy asiaan, muu ilmeisesti ei. Murteissa esiintyy harvakseltaan sana *pauka*, jonka johdos *paukama* on. Lönnrotin sanakirjassa on *pauka* ’knöl, blemma’, siis ’pahka, näppylä’. Samanlaisia tietoja on murteista (SMSA): *pauka* merkitsee ’kuhmua’ esimerkiksi Hollolassa, Mikkelissä, Laukaassa, Petäjävedellä ja Konnevedellä. Viuhdistä, Hyvinkäältä ja Hollolasta on tietoja, että *pauka* on ’piiskan iskun jälki eläimen tai ihmisen ihossa’. Johdoksella *paukama* on samanlaisia merkityksiä: yleisesti ’hyönteisen piston aiheuttama kohouma ihossa’, sa-

moin 'lyönnin tai törmäyksen synnyttämä kuhmu ihossa tai päässä', joskus myös 'pihkamuhkura puussa' (Koskenpää).

Mutta kaakkoismurteissa *paukama* on myös maastotermi, jonka merkitys on 'mutakuoppa, vesilammikko, joen mutka (vrt. *poukama*)' (NA, SMSA; ks. myös Hahmo 1998: 121). Alavudelta Etelä-Pohjanmaalta on yksinäinen tieto, että järven lahtea sanotaan *laharen paukamaksi*. Joen mutkaa ja lahtea tarkoittaessaan *paukama* rinnastuu merkitykseltään *poukamaan*, mutta vieläkin selvemmin *paukaman* merkitykset ovat synonyymisia *pukaman* merkityksille: *pukama* on yleisesti 'kohouma, nystyrä', mutta itämurteissa sanalla on sellaisia merkityksiä kuin 'silmäke, pieni lampi, pieni lahti, pieni suo (*lamminpukama, suopukama*)' (Hahmo 1998: 124; Räisänen 2010: 241–243). *Paukamalla* merkitys 'silmäke' on tosin vain kaakkoismurteissa Parikkalan ja Ylämaan tienoilta alkaen kaakkoon.

Mikä on *Pauka*-nimien syntymotiivi? Seinäjoen *Paukavuori*, Reisjärven *Paukamäki* ja Kittilän *Paukavaara* ovat maankohoumia, joten nimet ovat hyvin voineet motivoidua merkityksestä 'pahka, kohouma'. Leppävirran, Sonkajärven ja samoin ehkä Juuan *Paukalahdet* ovat muusta järvestä selvästi rajoittuvia pussimaisia lahtia, niin että ne lienevät erikosen muotonsa takia rypäyttensä kantanimiä, umpinaisia *poukamia*. Pohjanmaan *Paukanevat* ovat kartalta tarkasteltuina hyvin samanlaisia kuin *Poukama(n)-, Poukamo(n)suot*, joissa yleensä on tai on ollut silmäkkeitä. *Poukama(n)-, Poukamo(n)-soita* on erityisesti Kainuussa ja *Poukamanneva* esimerkiksi Soinissa. SPNK:n mukaan Pohjanmaan Paukanevojen nimeämisperusteena olisivat *paukamat*, kermimättäiköt. Tällaista tietoa ei kuitenkaan kerääjien nimilipuissa ole.

Näyttää siis siltä, että *pauka(ma)* ja *poukama* ovat vedenkokoumien nimissä toistensa rinnakkaismuotoja. Kesälähdelta (J. Yli-Paavola) ja Parikkalasta (mm. V. Ruopila) on tietoja, että *paukaman* merkitys on 'poukama'. Kurkijoelta on tieto, että *paukama* on 'iso, vetinen suonsilmäke'. *Poukama* puolestaan voi nimestäjien mukaan olla paitsi 'lahti, syväne (varsinkin joen mutkassa), suonsilmäke', myös 'notkelma' (Mäntyharju, Pyhäselkä) ja 'pieni niitty tai pelto' (Nastola, Iitti), jollaisia merkityksiä itämurteissa ja karjalan kielessä on myös *pukama*-sanalla (ks. Räisänen 2010: 241).

E. A. Tunkelo (1913–18: 26–31) on esittänyt, että sanat *puka, pukama, pauka, paukama* ja *poukama* ovat *ma*-johdinta lukuun ottamatta eri-ikäisiä skandinaavisia lainoja. Kantagermaanisen sanan **bugan* 'Bogen, Wölbung, Schiessbogen' edelleenkehittymiä ovat mm. nykyruotsin *båge* 'kaari, kehys' ja suomenruotsin *buga* 'heinänkanto-laite, jossa on kaksi puukaarta'. *Pauka* 'pahka, näppylä' on Tunkelon mukaan lähtöisin kantaskandinaavisesta sanasta **baugaR* 'rengas, joltakin puolen rengasmainen esine'. Semantiikan osalta hän perustelee *pauka*-rinnastustaan sillä, että paukamissa ympärysviiva on enemmän tai vähemmän rengasmainen. Sanassa *poukama* oleva *ou* kuvastaa Tunkelon mukaan myöhemmän skandinaavisen ajan *ou*-diftongia (< -au-). Merkityksen osalta hän viittaa siihen, että esim. muinaisnorjan *bugi* eli *bugr* (mask.) ja *bugt* (fem.), jotka kuuluvat muotosarjaan *beug ~ baug ~ bug*, merkitsevät 'taivetta, kaartaa, poukamaa'.

Etymologiset sanakirjamme (SKES; SSA) pitävät *pukamaa, paukamaa* ja *poukamaa* deskriptiivisanoina. Sirkka-Liisa Hahmon (1998: 121–126) mielestä näitä Tunkelon etymologioita on suotta syrjitty ja deskriptiivisyyttä pidetty yleensäkin liian suosittuna

selityksperusteena. Paikannimien valossa sanojen lainalähtöisyys näyttää hyvin mahdolliselta, vaikka deskriptiivisyys onkin osassa nimistöä aivan selvää. Deskriptiivisyys sinänsä ei kumoa lainaoletusta, koska uudet sanat – varsinkin jos niiden käyttöön liittyy affektia – ovat omiaan deskriptiiviseen käyttöön. Tällainen voisi hyvin olla esim. ’paisetta, kuhmua’ merkitsevä *puka*. Pienten paikkojen, esimerkiksi silmäkkeiden nimiin ja nimityksiin liittyy usein tunnetta ja affektia (Kiviniemi 1990: 82–84; Räisänen 2010: 245).

10 Piittisjärvi

Piittisjärvi on järvi ja kyläkunta Ranuan Kemihaaran kylässä, joka on ollut Rovaniemen maalaiskuntaa vuoteen 1899 saakka. Nimi on liitetty SPNK:ssa lähinnä Satakunnan murteista tunnettuun sanaan *piitta* ’rantatörmä, ojan reuna’. Paikannimistössä *Piitti(s)*-alkuisia nimiä on vain Rovaniemen ja Ranuan alueella, mikä viittaa selvästi siihen, että nimiin sisältyy nuorehko henkilönnimi. Laajin nimiryväk on juuri Piittisjärven seudulla: *Piittisjärvi*, *-joki*, *-jänkä*, *-vaara* ja *-lampi*. Pohjoisempana eri puolilla Rovaniemeä on *Piittisen*-alkuisia nimiä: *Piittisenniemi* ja *-lahti* Yli-Namman kylän Yli-Nampajärven, *Piittisenmukka*, maantien mutka entisen *Piittisen* talon kohdalla Sinen kylässä, *Piittisenranta* Nissin kylän Venejärven ja *Piittisenkari* Korkalon kylän alueella Kemijoessa.

Rovaniemen seurakunnan kirkonkirjoissa esiintyy *Piittisjärvi* sukunimenä vuodesta 1830 alkaen, ja vuosina 1856–60 nimi on kirjoitettu myös asussa *Piitisjärvi*, esim. *Pehr Pehrsson Piitisjärvi* (HisKi). Kemijokivarren murretta 1800-luvulla tutkinut Knut Cannelin (1888: 51) on niin ikään merkinnyt nimen yhdellä *t*:llä: *Piitisjaako* = *Jaako Piitinen*. Cannelin (mts. 52) on kirjannut myös Rovaniemen *Vaattunki* ja *Paattinki* -nimet asussa *Vaatunki* ja *Paatinki*. Edelleen voi verrata Kolarin *Vaattojärven* nimeä Suomussalmen *Vaatojärveen* ja sanaan *vaato* (karj. *voato* ~ *voado*) ’nuottasalko, verkonkuivausteline’ (Lönnrot 1880, Lisävihko; KKS). Näyttää siltä, että Peräpohjolan murteissa obstruentit *k*, *t*, *p* ja *s* (edellisten lisäksi esim. *Iisi-* ~ *Iissi-* nimet) kahdentuvat herkästi varsinkin alkuperältään hämärissä nimissä (ks. Räisänen 2003: 27, 100, 137). Näin ollen *Piittis*-nimien pohjana voi hyvin olla sukunimi *Piitinen*, mistä erityisesti Cannelinin merkintä todistaa. Väestörekisterikeskuksen tilaston mukaan Suomessa elää nykyisin (8.3.2010) 96 Piittistä eikä yhtään Piitistä. Internetin Google-haku paljastaa kuitenkin, että myös Piitisiä on. Ero johtuu ilmeisesti siitä, että väestörekisterissä nimi pitää olla ”virallisessa” muodossa.

Mistä tulee sitten sukunimi *Piitinen*? Tutkijoista ainakin Erik Wahlberg (1963: 94) ja Olavi Korhonen (1982: 123) ovat liittäneet *Piittisjärven* nimen Ruotsin joen ja kaupungin nimiin *Piteälven* ja *Piteå*. Korhosen selitykseen nojaa myös SPNK, sillä hänen mukaansa nämä ruotsin *Pite*-nimet ja niitä vastaava suomen *Piitin* ~ *Piitime* pohjautuvat suomen *piitta*-sanaan (Korhonen 1982: 117–119), vaikka hän pitää myös saamelaislähtöisyyttä mahdollisena (mts. 138). Piitimen nimelle on esitetty saamelaista (mm. Wiklund ja Collinder), ruotsalaista ja suomalaista etymologiaa (ks. Collinder 1964: 158; Korhonen 1982: 113–). Saameen pohjautuva etymologia vaikuttaa todennäköisimmältä.

Suomessa Piitimen nimi on esimerkiksi Gananderilla (1787) muodossa *Piitin : Piitimen* ja Lönnrotilla (1880) *Piitime ~ Piitin : Piitimen*.

Vaikka Ruotsin nimet *Piteälven* ja *Piteå* pohjautuisivatkin suomen *piitta*-sanaan, tällä seikalla ei voi perustella Suomen puolen *Pii(t)tinen*-nimiä. Ruotsin nimistä on asiakirjatietoja jo vuodesta 1335 lähtien (Collinder 1964: 158). Rovaniemen ja Ranuan nimet ovat noin 500 vuotta nuorempia ja pohjautuvat selvästi henkilönnimeen, joka on ollut alkuaan jokseenkin varmasti *Piitinen*. Tämä voi viitata suvun lähtöseutuun, Ruotsin *Piitimeen*, tai lähemmäksikin, sillä Kalixissäkin on paikannimi *Pitskatan* (Korhonen, O. 1982: 120).

Piitinen-nimen selitykseksi on toinenkin mahdollisuus, vaikkakin edellistä epätodennäköisempi. Etelä-Pohjanmaan, Pohjois-Savon, Pohjois-Karjalan ja Kainuun murteissa käytetään lampaita kutsuttaessa nimitystä *piiti*, esim. Nurmes: *piiti palal-lep piiti pii!* Sana on muutenkin lampaan, varsinkin naaraan karitsan nimitys, esim. Kuortane *mennähä piitiä paimentamaha*, Puolanka *piitikarihta* (SMSA; Ruoppila 1943: 174). NA:n kokoelmista selviää, että *Piiti* on ollut myös ihmisestä käytetty liikanimi. Lapualla on 1800-luvun lopulla syntynyt mies saanut *Piiti*-nimen siitä, että meni karitsa kainalossa riiuureissulle. Rautalammilla on samalla nimellä pilkattu erästä naista. Enossa 1920-luvulla kuollut *Piiti-Uuno* on ollut lammasmainen luonteeltaan. Sonkajärven *Piiti-Roopetti* ja Lieksan *Piiti-Paavo* ovat olleet lammaskarkaita. – Liikanimistä on syntynyt paljon sukunimiä. Rovaniemen seudun *Pii(t)tinen*-nimien pohjaksi lam-masta merkitsevä *piiti* ei ole kuitenkaan oikein uskottava siksi, että sanaa ei tunneta Peräpohjolan murteista.

11 *Puru-* ja *Puri*-nimet

Jalo Kalima (1946: 133–135) on selittänyt *Puruvesi*-nimen etymologiaa täysin uskotta-vasti liittämällä nimen muuhun *puru*-nimistöön. Kaliman selitys on SPNK:ssa kuiten-kin hylätty ja selitetty, että nimessä oleva *puru* merkitsee 'hiekkaa'. Otan asian uudel-leen esille, koska Kaliman jälkeen kertynyt aineisto mahdollistaa vivahteikkaamman käsittelyn.

Kerimäen, Punkaharjun ja Kesälahden alueella on suuri järvi nimeltä *Puruvesi*. Sen itäpuolella on pieni *Purujärvi* ja samanniminen Kesälahden kylä. Toinen *Puruvesi* on Savossa Jäppilän ja Suonenjoen alueella. Lisäksi on satamäärin paikannimiä, joissa *puru* esiintyy nimenä joko yksin taikka nimen määre- tai perusosana. Nimiä on eten-kin Itä- ja Etelä-Savossa sekä Keski-Suomessa mutta muuallakin lähes kautta Suomen. Erityisesti on huomattava, että savolaismurteiden eteläosassa *puru* on yleinen puro-jen nimissä, mihin jo Kalima on Puruveden nimeä selittäessään tukeutunut. Asia nä-kyy käänteisenä myös Toni Suutarin *puro*-loppuisten nimien levikkikartassa: savolais-murteiden etelälaidalla *puro*-nimiä on vähän (SPNK s. 354). Esimerkiksi Kangasnie-mellä on *Haarapuru*, *Kissapuru*, *Karhupuru*, *Tervapuru* ja *Haukipuru*, Mikkelissä *Ku-renpuru* ja *Sikapuru*, Leivonmäellä *Kivipuru* ja *Leväpuru*, Petäjävedellä *Käärme-puru* ja *Paskopuru*. Satakunnassa Parkanossa on *Puruluoma*, Sarkinnevalta Vuorijärveen las-keva luonnonoja.

Puru on tavallinen myös pienten märkien soiden, lahtien ja pienten suolampien nimissä. *Purusuo* on esimerkiksi Kangasniemellä, Ristiinassa, Suomenniemellä ja Nastolassa, *Purunsuo* mm. Lappeella, Mikkelissä, Mäntyharjulla ja Valkealassa. *Purulahtia* on esimerkiksi Juvalla, Jäppilässä, Hirvensalmella, Rantasalmella ja Joutsassa, *Purunlahtia* Mikkelissä ja Kaavilla sekä *Purulampia* Juvalla, Hirvensalmella ja Kuusamossa.

Etelä-Savossa ja laajemminkin appellatiivi *puru* on vielä yleisesti tuttu merkityksessä 'puro, pieni joki'. Muitakin merkityksiä sanalla on. Laukaasta on tieto: "Ne ol puruja ennen pienet suot ja semmoset putamat." Petäjavedellä *purun* on selitetty olevan kostea notko, jossa virtaa keväällä vesi. Juvan *Purulammista* on maininta, että se on kuin lähteensilmä. Kaavin Saarijärven *Purunlahden* nimen on sanottu johtuvan siitä, että "kun sii-on niitä lähteitä paljo". Näitä nimiarkiston tietoja täydentävät SMSA:sta löytyvät tiedot: *puru* on Hausjärvellä ja Heinolassa 'pieni vesikupla, joka nousee vedestä'. Samaa merkitsee Längelmäellä ja Padasjoella *puruainen*.

Edellä olevan perusteella on pääteltävissä, että paikannimiin sisältyvä *puru* on *purisee*-verbin säännöllinen johdos (vrt. *kohu* < *kohisee*, *täry* < *tärisee* jne.): virtaava vesi *purisee*, samoin vetinen suo jalkojen alla. *Puru*-nimet ovat siis samaa alkuperää kuin *Puriseva*- ja *Purisija*-nimet (vrt. Kiviniemi 1971: 251–252). Onomatopoeettista lähtöä oleva *puru* on säännöllinen johdos, sen yhteyteen epäilemättä kuuluva ja yleiskieleenkin vakiintunut *puro* sen sijaan sen epäsäännöllinen variantti (vrt. SKES, SSA s. v. *puro*).

Vanhoissa asiakirjoissa Säämingin Puruveden nimi on kirjoitettu monella eri tavalla. Jo 1400-luvulta ovat merkinnät *Pwrowäsi* ja *Puroijvesi* (Gallén 1968: 212, 213). Vuodelta 1562 olevassa Säämingin maantarkastusluettelossa on muoto *puruesi*, esim. *Taffuisalo vid puruesi* (Alanen 2006: 17, 21, 62), jonka luonnollisin lukutapa on *purvesi* tai *pur'vesi*. Käkisalmen läänin maakirjoissa nimi on yhtä poikkeusta lukuun ottamatta nykyisessä muodossaan: *Puru Jerfui by* (Kesälahden kylä) 1590, *Puru Osero* 1618, *Puru Järfwi* 1631, *Pura Jerfui* (Uukuniemen pogostan kylä on Kesälahden Purujärvi) 1637 (AKH I: 266, 334 464; AKH II: 274). Kiintoisia ovat Lars Röösän tilusselityksissä vuosilta 1643–1646 olevat muodot: *Purevesi* (*Pureuesi* jne.) 81 kertaa, *Purivesi* 7 kertaa ja *Puruvesi* 4 kertaa (Alanen 2008). Myös Käkisalmen läänin tuomiokirjoissa 1600-luvun lopulta nimi esiintyy sekä *Puru*- että *Puri*-alkuisena: *Puru Järfwi*, järvi ja Uukuniemen kylä (nykyisin Kesälahtea) 1681, *Puri Järfwi* 1682 (Tuokko).

Asiakirjoissa oleva *pure* tunnetaan appellatiivina merkityksessä 'kupla, pore, vaahto' mm. Karjalan kannaksen murteissa, ja se esiintyy paikannimissäkin, esim. *Kiesikivenpure* Vuoksessa (Nissilä 1939: 54), *Puresuo* Savitaipaleella, *Pureniva* Savukoskella (NA).

Kiintoisan lisän tarjosi artikkelini nimetön esitarkastaja huomauttamalla, että *Puru*- ~ *Puri*-nimien taustaa selvitettäessä olisi otettava huomioon myös vepsän 'lähde' merkittävä sana *purde* (< **purtek*). Se – samoin kuin verbi *pursuta* – voi hänen mukaansa olla vanhan uralilaisen **pura*-vartalon (komin *pyr*-, marin *pura*- 'lähteä; mennä sisään') heijastumaa itämerensuomessa. Joka tapauksessa vepsän *purde* 'lähde' sopisi erinomaisesti selittämään sitä, miksi *puru*-nimillä on niin erilaisia tarkoituksia: järviä, lampia, lahtia, soita ja puroja. Myös *puro*-sanaa artikkelini arvioija vertaa vanhaan **pura*-vartaloon. Idean kehittäely edelleen jää tässä tekemättä, varsinkin koska *Puru*- ~ *Puri*-nimistöön sisältyy myös tuoreelta vaikuttavaa onomatopoeettisuutta.

Puri-alkuiset asiakirjojen *Puriwesi*, *Puri Järfwi* -tapaukset eivät ole kirjoitusvirheitä, sillä nykynimistössäkin tällaisia on, ja niillä on nimetty samanlaisia paikkoja kuin *Puru*-nimilläkin. Esimerkkejä lännestä lähtien: Hämeenkyrö *Purimo*, salmi Arosensalmen ja Mahanalanselän välissä | Tammela *Purinsuo*, laaja vaikeakulkuinen suo Tammelan ja Lopen rajalla; suossa suuria silmäkkeitä | Loppi *Purinlahti*, lahti Isossa-Melkuttimessa | Artjärvi *Purinki*, laaja viljelysaukea, jonka läpi virtaa *Puringinoja* | Rantasalmi *Puriniemi*, niemi Joutsenmäen kylässä | Ruokolahti *Puritsalmi*, salmi Oritsaaren ja Suikkalanniemen välissä, vrt. tyyppiin *Kotkatsalo*, *Hiiretsaari* | Kurkijoki *Puriniemi*, pelto Soskuanjoen niemellä | Kaustinen *Puriperä*, pelto. Kaikkien näiden kuumainen *purisee*-verbin yhteyteen ei ole aivan varmaa.

Eero Kiviniemi (1971: 15) on kiinnittänyt huomiota *ise*-verbeihin pohjautuvien partisiippinimien rinnalla esiintyviin *CVCi*-verbaalinomineihin kuten *Nariseva* ~ *Narive-räjä*, *Toriseva* ~ *Tori*. Tällaisia ei ole hänen mukaansa suomalaisnimistöstä kovin paljon osoitettu. Yllä esittämäni perusteella näyttää siltä, että *Puriseva*-nimien rinnalla on *Puri*-nimiä, joissa joskus on johdinkin kuten nimissä *Purimo* ja *Purinki*. Joskus voi olla kyse siitä, että *Puriseva* on lyhentynyt *Puriksi*, mutta näin ei tarvitse aina olla. Lars Röösén (Alanen 2008) Pien-Savon verollepanomaakirjan rinnakkaismuodot *Purevesi* ~ *Purivesi* ~ *Puruvesi* viittaavat siihen, että määreosat on tajuttu synonyymisiksi, koska yhteys kantaverbiin *purisee* ~ *purajaa* on ollut kielitajussa selvä. Tarkemmin sanottuna *puri* ja *puru* ovat *purisee*-verbin johdoksia ja *pure* tälle synonyymisen *purajaa*-verbin johdos, vrt. *pore* < *porajaa*, *väre* < *väräjää*.

12 *Ruhade*

Ruhade (murt. *ruhäre*) on kylä Nakkilassa Satakunnassa, vanhoissa asiakirjoissa *Ruhattw* 1540, *Ruhaia* 1554, *Ruhadheby* 1554, *Ruhade fors* 1844. 1600-luvulla lukutapaa **ruhade* edellyttäviä kirjoitusmuotoja on 57 % ja lukutapaa **ruhattu* edellyttäviä 43 % (Koskipää 1971: 139–140).

SPNK:ssa *Ruhade*-nimen on selitetty pohjautuvan sanaan *ruha* ~ *ruhka* 'roska, lika, heinien tai olkien tähteet'. Tämä *ruhka* tunnetaan kuitenkin suomessa vain itämurteissa ja Pohjois-Pohjanmaalla, ja se on yleisesti astevaihtelun ulkopuolella (SMSA). Toinen *ruhka* merkityksessä 'ruuhka, tukkisuma uittojoella' on tuttu laajalti länsimurteissa, mutta sekin on yleensä astevaihtelun ulkopuolella (SMSA, Virtaranta 1957: 537). *Ruhka*-muodolla ei näytä olevan rinnakkaismuotoa *ruha* muualla kuin Lapuan kylänimessä *Ruhka* ~ *Ruha*, josta Laurosela (1913: 63) esittää taivutusmuodon *ruhärkiülä*.

Ruhade-nimen etymologian on ratkaissut jo Ritva Koskipää (1971: 140–141) pro gradu -työssään, kun hän on liittänyt nimen 'rampaa, vaivaista, huonokuntoista ihmistä' merkitsevään *ruho* ~ *ruha* -sanaan (tästä ks. SKES s. v. *ruho*²). Sanaa tavataan lähinnä itämurteissa ja muodossa *ruho*, mutta Virtarannalla (1957: 457) on Parkanosta sana *ruha* 'huonokuntoinen ihminen', ja yleinen konneksio *ruhot ja rammat* on merkitty Haapavedeltä muodossa *Ruhhaa rampaa sokijuva silimäpuolta* (SMSA). Nilsistä *ruha* on kirjattu merkityksessä 'huono, heikko'. Puolangalta merkityksessä 'rujo, vaivai-

nen ihminen’ ja Utajärveltä ’huono, raihmainen ihminen’. Mainitut merkitykset sopivat erittäin hyvin ihmisen liikanimen pohjaksi.

Vanhojen asiakirjojen muoto *Ruhattu* Nakkilan *Ruhaden* nimen rinnakkaismuotona varmistaa sen, että nimi on alkuaan tarkoittanut ihmistä. Tämänkin seikan Ritva Koskipää on oivaltanut. *Ruhattu* kuuluu ns. partisiippinimiin. Osa niistä on alkujaan todellisia partisiippeja kuten *Anottu*, *Lemmitty*, *Mielitty* ja *Toivottu*. Nämä puolestaan ovat olleet malleina nominikantaisille nimille kuten *Hyväty*, *Kyllätty*, *Lemmetty*, joloin *-ttU* on tulkittava nimistönjohtimeksi (Forsman 1891: 222–223; Nissilä 1975: 123; Rintala 2008: 205–208). *Ruhaden* rinnakkaismuoto *Ruhattu* on johdettu nominista *ttu*-johtimella.

Nakkilan *Ruhade* ja Pyhärannan *Ihode* (*ihòde*) on Ojansuusta (1904: 45–46; ks. myös Meri 1943: 41–42, Rintala 2008: 221–224) lähtien selitetty monikon genetiivimuodoiksi. Päivi Rintala päätyy perusteellisen analyysin jälkeen päätelmään, että *Ihode*-nimessä oleva **Iho* ei ole ollut yksilön vaan suvun tai vähintäänkin perheen nimi. Samanlaista tulkintaa voidaan soveltaa myös *Ruhade*-nimeen. Se on historiallisesti monikon genetiivi ja lohjennut elliptisesti nimityksestä **ruhadentalo* tai *-kylä*. 1500-luvun rinnakkaiset asiakirjamuodot *Ruhattw* ja *Ruhadhe* viittaavat siihen, että joku talon tai suvun kanta-asukkaista on ollut rampa ja vaivainen ja saanut nimensä siitä syystä. Ajan myötä nimi on laajentunut tarkoittamaan koko perhettä, heidän taloaan ja viimein koko kylää.

Itäsuomalaiset sukunimet *Ruha* ja *Ruhanen* on liitetty sukunimikirjassa (Mikkonen & Paikkala 1984) niin ikään sanaan *ruha* ~ *ruhka* ’roju, rytö’. *Ruhkan* kanssa nimillä tuskin on mitään tekemistä, vaan näidenkin nimien lähtökohtana on todennäköisesti *ruha* ’rampa, vaivainen’, varsinkin koska appellatiivi *ruha* ~ *ruho* on levikiltään lähinnä itäsuomalainen.

13 *Sappee, Sappio* ja *Sappi*-nimet

Suomessa on kolme *Sappee*-nimistä kylää: Hauholla, Pälkäneellä ja Kuhmoisissa. SPNK:ssa nimi on liitetty saamen kielen ’mustaa’ merkitsevään sanaan, joka on pohjoissaamassa *čahppat*. Selitin 1995 ilmestyneessä artikkelissani (Räisänen 1995: 534–535) Suomussalmen ja Kuusamon *Jaappa*-nimet mainittuun saamen sanaan pohjautuviksi ja sain rohkaisevaa palautetta Terho Itkoselta. Olin huomannut, että takavokaaalin edellä saamen sananalkuinen *č* on suomessa substituoitu *j*:llä, vrt. esim. peräpohjalaismurteiden *jolma* ’salmi’ (vrt. saP *čoałbmi* ’salmi’), *jorva* ’(poron) reisi, pakara’ (vrt. saP *čoarvi* ’sarvi’). Sen sijaan Venäjän Karjalassa on salmea tarkoittavia *Tšolma*-nimiä, koska karjalan kielessä affrikaatta kuuluu kielen omiin foneemeihin (Räisänen 2003: 155–156). Samaan substituutioon *č* > *j* olen perustanut selitykseni myös Kuhmon nimestä *Juolunka* ja Vaalan nimestä *Jaalanka* (Räisänen 1995: 538–539; 2003: 32–35, 36–38). Pidän *Jaappa*-etymologiaani edelleen hyväksyttävänä ja esitän nyt *Sappee*-nimistä ja niihin selvästi liittyvistä *Sappio*-nimistä suomen kieleen pohjautuvan selityksen.

Sappee ja *Sappio* voidaan hyvin perustein liittää pieniä lampia ja järviä tarkoittavien *Sappi*-nimien yhteyteen. Pälkäneen *Sappeenjärvi* on kilometrin pituinen järvi keskellä

Sappeen kylää, ja se on nimetty ilmeisesti ennen kylän syntyä. Hauhon Sappeen lähellä ei nykyisin näytä olevan kylän nimeen liittyviä vesistö nimiä, mutta vuosilta 1776–1805 olevassa Kuninkaan kartastossa (s. 238) Painonselältä Sappeen suuntaan pistävän lahden nimenä on *Sappen Lachti*. Sen nimenä on nykyisin Kailanlahti ja lahden jatkona kylän puoleisessa päässä kapean salmen erottama soistuva lampi nimeltä *Paskuri*. *Kailanlahti*-nimen määreosa on *kaita*-sanana hämäläismurteinen genetiivi, ja *kaita* on tarkoittanut Kailanlahden ja Paskurin välistä salmea. Pahainen Paskuri on ilmeisesti se ”sappi”, johon Hauhon *Sappeen* nimi perustuu. Kuhmoisten *Sappeen* kylän (vanha rinnakkaisnimi Myllykylä) nimeen liittyviä luontonimiä ei ole muita kuin *Sappeenselkä*, kylän kohdalla oleva Lummeneen selkä. Se tuskin voi olla kantanimi muuten kuin siten, että se viittaa Hauhon tai Pälkäneen miesten eränkäyntiin. Rengostakin tunnetaan lautamies *Jusse Sappi* jo vuodelta 1470 (Koskimies 1985: 453).

Sappio-nimistä tärkeimmät ovat Ähtärin kolmen pienehköön järven ketju, *Yli(nen)*-, *Keski(nen)*- ja *Ala(nen)*-*Sappio*, sekä Ikaalisten *Sappionlahti* (rinnakkaisnimi Ikajalanlahti), suultansa kapea Kyrösjärven lahti. Nimistönopas on kuvaillut lahtea 1953 Päivi Lehtolalle (myöh. Rintala) sapen muotoiseksi. Juvalla on talo ja kulmakunta nimeltä *Sappio*, jonka nimeämisperuste jää hämäräksi.

Maastosta löytyvien perusteiden lisäksi *Sappee* ja *Sappio* vaativat myös äänneasua koskevat perustelut. Eniten asiakirjatietoja on Pälkäneen *Sappeesta*. Asutusnimenä tämä Luikkalan neljännekseen kuulunut kylä on 1500-luvun lähteissä monimuotoinen: henkikirjassa *Sappes* 1539, maakirjoissa *Sappes* 1544, 1570, *Sappe* esim. 1543, 1545, 1546, 1552–1554, 1568, *Sappis* esim. 1556–1566, 1571, sakkoluetteloissa tavallisesti *Sappis* 1547–1567, mutta *Sappiis* 1551, 1552, *Sappes* 1549, 1567, *Sappe* 1547, 1551 (NA:n asiakirjapöytäkirjat). Sekä Pälkäneen että Hauhon kylän nimenä on vuodelta 1798 olevassa kartassa *Sappis* (*Suomen karttakirja* 1799: 59), ja jo edellä mainitussa Kuninkaan kartastossa on Hauholta vesistö nimi *Sappen Lachti* ja asutusnimi *Sappis By*.

Edeltä selviää, että *Sappee*-nimestä on 1500-luvun lähteissä ja myöhemminkin käytetty ruotsin kieleen mukautettua muotoa *Sappis*. Tämä rakennetyyppi vastaa usein suomen *nen*-loppuisia nimiä mutta myös ilman *nen*-johdinta olevia. Esimerkiksi edellä mainitussa Kuninkaan kartastossa on nimet *Olkis by* = Olkinen Mäntsälässä, *Hietois* = Hietoinen Lammilla ja toisaalta *Murdois* = Murto Vampulassa ja *Niemis* = Niemenkylä Jokioisissa. Muoto *Sappis* voisi vastata suomessa muotoa *Sappinen* ja olla suoraan nimen konsonanttivartalosta *Sappis*-. Yleisesti ottaen ruotsiin mukautettujen nimien loppu-*s* lienee kuitenkin alkuaan ruotsin genetiivin päätte, joka on vakiintunut paikannimiin, niin että *s*-loppu voi esiintyä ilman pääsanaakin, esim. *Sappis by* > *Sappis*.

Muotoihin *Sappee* ja *Sappio* sisältyy ilmeisesti paikannimijohdin *jA* ~ *iA* kuten esimerkiksi nimiin *Kalaja*, *Harviala* Janakkalassa, *Hikiä* Hausjärvellä, *Vatiala* Kangasalla, *Vehniä* Laukaassa ja *Multia* Keski-Suomessa. *iA*-loppuisia nimiä on erityisesti hämäläismurteiden alueella ja hämäläisten entisillä eräalueilla Keski-Suomessa. *iA*-johtimeen viittaa myös 1462 mainittu *Lars Sappialan*, joka on lautamiehenä Hauhon käräjillä (Koskimies 1985: 453). Pälkäneeltä on mainittu 1448 *Lauri Sappealasth* (FMU III: 444). Johdin *iA* on tempautunut *Sappee* ja *Sappio* -nimissä ilmeisesti *eA*-johtimisten adjektiivien edustukseen. Nykyisin hämäläismurteet ovat vankasti *korkee*, *pi(m)-mee* -edustuksen kannalla (Kettunen 1940: 191). 1500- ja 1600-luvun kirjasuomessa

vallitsi voittopuolisesti *korkia, pimiä* -tyyppi (Rapola 1933: 37–42, 300–302). Oloissa, joissa tyypit *korkee* (hämäläismurre) ja *korkia* (kirjasuomi) elivät rinnan, *sappi*-sanaan pohjautuva johdos **Sappia* tempautui ilmeisesti *ea*-adjektiivien mukaan, ja päädyttiin muotoon *Sappee*, kuten Hauholla ja Pälkäneellä on käynyt. Ähtärin ja Ikaalisten *Sappio* pohjautuu suoraan muotoon **Sappia*, vrt. esim. *sokea* > *sokia* > *sokio*.

1500-luvun ruotsinkielisissä asiakirjoissa Pälkäneen *Sappeesta* käytetyt muodot *Sappis* ja *Sappiis* vastaavat todennäköisesti suomenkielistä muotoa *Sappi* ja muodot *Sappe* ja *Sappes* selvästi nykymuotoa *Sappee*. Se taas, että *Sappee* ja *Sappio*-nimien kantana on sana *sappi*, saa vankkaa tukea muusta nimistöstä. Suomessa on ainakin kymmenkunta pientä lampea tai järveä tarkoittavaa *Sappi*-alkuista nimeä: Enontekiöllä *Sappijärvet*, Muoniossa *Sappilantto* (60 m pitkä soikea silmäke), Sonkajärvellä *Sappiainen* (pieni pyöreä lampi), Savonlinnan Tuohisaareissa *Sappinen* (kilometrin pituinen lampi), ja *Sappilampia* on Savukoskella, Karttulassa ja Savonlinnassa. Edellä olen pyrkinyt osoittamaan, että myös Hauhon ja Pälkäneen *Sappee*-nimille sekä Ähtärin ja Ikaalisten *Sappio*-nimille on osoitettavissa nimeämisen perusteena oleva 'sappi'. Nimeämisen lähtökohtana lienee ollut kalan sappi, pieni tummanvihreä elin. Vertailu on perustunut kokoon ja ehkä myös väriin.

14 *Sieppi*-nimet

Sieppi-alkuisia luontonimiä on etenkin Tornionjokilaaksossa. Kolarissa on järvi ja kylä nimeltä *Sieppijärvi*, ja samaan rypäeseen kuuluvat myös nimet *Sieppijänkkä*, *Sieppuvaara*, korkea vaara *Sieppijärven* länsipuolella, ja *Sieppukoski* eli *Sieppikoski*, koski Naamijoessa heti *Sieppijärven* eteläpuolella. Myös Muoniossa on *Sieppijärvi* ja järven lähellä *Sieppikero*, huomattava maankohouma. Pellossa on *Sieppirova*, maankohouma sekini. Pari peninkulmaa etelämpänä Jerisjärven lähellä on Muoniossa toinen *Sieppiryvä*: *Toras-Sieppi*, kapea järvi Torasjärven ja Särkijärven välissä, *Siepinvaara*, vaara Toras-Siepin länsipuolella. Toras-Siepin eteläpäästä johtaa kapea kuru, *Siepinkuru*, Särkijärven *Siepinlahteen*. Entisellä Sallan alueella Venäjän puolella on *Iso* ja *Pieni Sieppijärvi* ja niiden pohjoispuolella *Sieppitunturi*.

SPNK:ssa on arveltu, että Kolarin *Sieppijärven* nimeen sisältyisi *seipi*-nimisen särkikalan murteellinen nimitys. Sama selitys on jo sukunimikirjassa (Mikkonen & Paikkala 1984 ja myöhemmät painokset). SMSA:ssa onkin Taivalkoskelta Osmo Korosuon 1945 ilman murre-esimerkkiä kirjaama tieto: ”*sieppi* = särjensukuinen kala.” Tieto on ainoa laatuaan, ja se on ilmiselvä erehdys. Taivalkoskella 1968 kuulemani mukaan Korosuo on ollut muualta tullut ”maantien kävelijä”, joka uteli murreseanojakin.

Sieppi-nimet ovat todennäköisesti saamelaisperäisiä. Lähtökohdaksi sopii sana, joka on pohjoissaamassa *čeabet* ~ *čeabi* ~ *čeabát* 'kaula, kaulus; maankaula, kapeikko' (Sammallahti 1989: 80; *Álgu* s. v. *čeabet*). Sen kantasaamelaiseksi muodoksi on rekonstruoitu *čēpe*, ja se on suomen *sepä*-sanan etymologinen vastine (Korhonen, M. 1981: 157; SSA). Luulajansaamesta se on merkitty muodossa [tjehpē] ja piitimensaamesta muodossa [čēpūht] (*Álgu*).

Nimeämismotiivia on luontevinta etsiä *čeabet*-sanankuvaannollisesta merkityksestä 'maankaula, kapeikko'. Nimeämismotiivi näyttää kartan perusteellakin selvältä ainakin Muonion *Sieppijärven* ja *Sieppikerön* osalta. Järvi ja siitä virtaava Keräsjoki ovat korkeiden vaarojen välisessä kurussa, ja *Sieppikerön* länsipuolitse johtaa *Sieppijärvestä* Vuontisjärveä kohden toinen kuru. Myös Muonion *Toras-Siepin* eteläpäästä johtaa kapea *Siepinkuru* Särkijärven *Siepinlahteen*. Pellon *Sieppirovan* ja Lompolonvaaran välitse laskee kapeaa suota myöten Lompolonoja Nuasjärveen.

15 *Toola-*, *Toula-*nimet

Viitasaarella Keski-Suomessa on *Iso* ja *Pieni Toulajärvi* (murt. *toulajärvet* ~ *toolajärvet*) ja niiden välissä kyläkunta *Toulat* (*toulat* : *toulatissa*). Pienestä Toulajärvestä laskee *Toulajoki* Kolimaan, ja joen suussa on *Toulatniemi*. Viitasaaren kirkonkirjoissa kyläkunnan nimi on 1786–1850 muodossa *Toulaus* (HisKi), jonka taivutusmuodon *toula*uella nimestäjä on merkinnyt seudulta vielä 1968. Taivutus osoittaa, että *Toulaus* on nominikantainen johdos. *Toulat*-muodon loppu-*t* on sama monikon *t* kuin yleisessä itäsuomalaisessa nimityypissä *Hiiretsaari*, *Salmetsilta*. Viitasaarellakin on *Toulajärven* lisäksi ainakin *Märätsalo* ja *Vermatsaari*. Viitasaaren *Toulat*-ryväs kuuluu todennäköisesti Kuusamon ja muun Pohjois-Suomen *Toola* ~ *Toula* -nimien yhteyteen.²

Kuusamossa on ainakin toistakymmentä *toola* ~ *toula* -nimeä. *Toola* on tavallisimmin lahdenpohjukka, johon tulee puro. Esimerkiksi Kärpänkylässä on Ison Jalmajärven eteläpäässä *Toolanlahti*, johon tulee Pienestä Jalmajärvestä Jalmanpuro, ja Piikselän Pitkänperän pohjoispuolella *Toolasuolla* pieni *Toolalampi*, josta laskee Pitkäänperään *Toolapuro*. Toisaalla Rikin vesistöissä on Yli-Rikinjärven itäpäässä *Toolaniemi* ja *Toola(lahti)*, johon laskee Lehtolammista Lehtolaminpuro. Samassa vesistöissä laskee Ala-Rikinjärvestä putaan tapainen *Toola* ja yhtyy Rikinjokeen ennen Soiviota.

Toola-nimiä ei ole Kainuun puolella, mutta kyllä Kuusamon läntisissä naapuripiirissä sekä Kittilässä ja Tornionjokilaaksossa. Taivalkosken Kurtin Tervajärvestä on *Toolanniemi* ja *Toolanperä*, johon tulee *Toolansuolta* vähäinen puro. Myös Taivalkosken Kymjärvestä on *Toolanperä*, samoin Posion Saarijärven eteläisin kolkka on *Toolanperä*. Pudasjärven Vaarankylässä Karsikkolammin rannalla on liejusuo nimeltä *Toola* ja Posion Yli-Suolijärven Ikeensaaressa *Toolalahti*.

Pellosa Rattosjärven etelärannalla on *Toolasenantto*, pieni heinikkolampi, ja Kittilän Kelontekemässä *Toolasennemukka* (mutka Kelontekemäjoessa) ja *Toolasentranta*.

Mitä alkuperää on paikannimien *toola*? Kuusamosta ja Taivalkoskelta nimestäjät ovat merkinneet sen appellatiivinakin merkityksessä 'lahti, järvenperä, puronsuu'. Lönnrotin sanakirjan lisävihkossa on *toola* 'grop l. floddal, hvars yta är gräsbevuxen'.

2. T. I. Itkonen (1926: 34) on kyllä liittänyt Viitasaaren *Toulat*-nimet saamen sanaan *duovli* 'taula' tai vaihtoehtoisesti adverbiin *dovle* 'ennen, muinoin', mutta nämä rinnastukset eivät ole varsinkaan nimeämisperusteen kannalta oikein uskottavia. Itkonen ei yleensääkään ole rinnastuksia tehdessään kiinnittänyt nimeämisperusteisiin tarpeellista huomiota.

Kyseessä on sama sana kuin Kuusamon seudun *toola*. Muita maastotermiksi sopivia tietoja ei ole edes SMSA:ssa.

Toola ~ Toola -nimet ovat saamelaisperäisiä ja pohjautuvat sanaan, joka on pohjois-saamessa *duollu* 'kirsi, routa' ja inarinsaamessa *tuálu* 'Frost, Bodenfrost' (ILWb: 309). Kyse on varsinkin lahdenperien ja puronsuiden pohjaroudasta: matala vesi jäätyy pohjaa myöten, ja routa jää keväällä tulvivan veden alle. T. I. Itkosen mukaan (1948a: 23–24) pohjaroudan (*pod'ne-tuollu*) päällä on voitu kahlata esimerkiksi ammuttuja tai sankoihin menneitä vesilintuja noutamaan. Juuri tämä selittää sen, miksi *Toola*-nimet tarkoittavat usein lahtien periä, joihin tulee puro. Ensimmäisinä sulavat jokien ja purojen suut ovat keväisin vesilintujen suosikkipaikkoja.

Sodankylän Vaiskojärvellä on *Tuollojärvi*, josta laskee lyhyt oja, *Tuollohaara*, Kitiseen, ja Kitisessä on lahti nimeltä *Tuollovuopaja*. Sodankylän *Tuollo*-nimet ovat ilmeisesti myöhempää saamea kuin Kuusamon *Toola*-nimet.

16 *Valajaskoski*

Kemijoen *Valajaskosken* nimen alkuosa on selitetty SPNK:ssa saamelaisperäisten *Vaala*-nimien yhteyteen kuuluvaksi. Tämä on varmasti erehdys. Nimi on suomen kielen *valaa*-verbin edelleenjohdoksesta *Valajainen* kehittynyt. *Valajaskosken* voimalaitoksen yläpuolisen kosken nimenä on nykykartoissakin nimi *Valajainen*. Vanhoista lähteistä löytyvät muun muassa seuraavat muodot: *Walaiakoski* n. 1600 (Gallén 1968: 227), *Valajankoski* 1825 (Fellman, J. 1906: 303).

Vertauskohdan tarjoaa Simojoen laaja *Valaja*-ryväs Simosta: *Valajakoski*, jonka yläosa on *Iso-Valaja* ja joen mutkassa oleva alaosa *Väärä-Valaja*. Rypääseen kuuluvat myös *Valajanaapa* (suo), *Valajankangas* (metsämaata) ja talonnimi *Valaja*. Nimeämismotiivina on konneksio *valaa vettä* 'valuttaa, juoksettaa vettä'. Suomussalmella on *Valajansuo*, jossa on "iso hetej joka vettä valaa". Oulujärven *Valajanlahteen* Paltamossa laskee Kohisevanpuro. Sen sijaan Ristijärven talon nimi *Valaja* on syntynyt siitä, että talossa on asunut vaskiseppä, joka valoi esimerkiksi karjankelloja. – *Valaa*-verbiin liittyy todennäköisesti myös Laatokan saaren *Valamon* (< **valama*) nimi. Saarella on tietävästi "vettä valavia" kallioita (artikkelin arvioijan huomautus).

17 *Viirre ja Viirretjoki*

Viirre(t)-nimiä on Keski- ja Pohjois-Pohjanmaan rajaseudulla. Kannuksen soilta alkaa *Viirretjoki* (*viirretjoki*) ja virtaa Lohtajan halki Perämereen. Joen varressa on Kannuksen alueella kylä nimeltä *Yli-Viirre* ja Lohtajalla lähellä joen suuta toinen nimeltä *Ala-Viirre*, jo 1607 *Öffuer wijrttä* ja *Nederwijrttä* (NA, asiakirjapöytäkirjat). Pyhäjoella on *Viirretjärvi* (*viirretjärvi ~ viirrejärvä*), josta laskee Perämereen *Viirrejoja*. Myös Tohollammilla on *Viirrejoja*.

SPNK:ssa *Viirre*-nimet on liitetty Gananderin sanakirjassa olevaan sanaan *wierret* 'pyörre' ja oletettu nimeämisperusteeksi joen pyörteitä. Rinnastus on äänteellisistä syistä epäuskottava. *Viirre* on selvästi *viirata*-verbin johdos (vrt. Hakulinen 1979: 191),

kielihistoriallisesti **vīrdek*, joka on pohjalaiseen tapaan siirtynyt *et*-loppuiseksi. *Viirret*-nimissä jokien ja ojien nimet ovat todennäköisiä kantanimiä. Mutta mikä *viirata*-verbi on johdoksen kantana ja mikä on ollut nimeämismotiivi?

Suomen murteissa on ruotsista lainautuneina ainakin kolme eri *firata* ~ *viirata* -verbiä: 1. 'luistaa sivulle' (esim. Kemi *reki viiraa tiepuoleen*), 'mennä harhaan' (luoti maalista, ihminen eksyä, poiketa oikeasta, esim. Kuorevesi *no eipä se paljo viiraas siinä*, 'arvio poikkeaa oikeasta mitasta'), 'tulla hupsuksi, mielipuoleksi' (esim. Kurikka *Kyllä sitä firaa*, 'ei ole täysijärkinen'); 2. 'höllätä, löysätä' (esim. Utajärvi *antakaa sinkin viirata*, 'purkautua kelulta'); 3. 'juhliä, viettää' (esim. Pori *firataa häit*) (SSA s. v. *firata*, SKES s. v. *viirata*, SMSA). Etelä-Pohjanmaalta ja samoin Kannuksesta on tietoja, että *viirata* ja *viiraila* -verbeillä on tavallisenä merkitys 'aikailla, viivytellä', mikä kuuluu luontevimmin 1. ryhmän merkityksiin. Tässä on luultavasti Pohjanmaan *Viirretjoen* ja *Viirreojien* nimeämisperuste: tasamaalla mutkitellen ja hiljaa virtaava joki "viipyy ja viiraaloo" (sanonta Isostakyröstä, SMSA).

18 *Vira*-nimet

Virala on kartano ja kylä *Viralanjärven* pohjoisrannalla Janakkalassa Kanta-Hämeessä. Nimi esiintyy asutusnimenä jo 1400-luvun asiakirjoissa: *Clement i Wirala* 1435 (FMU III: 93), *Clemet Viralasth* 1462 (FMU IV: 190), kansanomainen ääntämys nykyisin *virala*. SPNK:ssa nimi on arvellen liitetty 'ansaa, ansapolkua' merkitsevään sanaan *virka*. *Virka*-nimien levikki ei yllä aivan Janakkalaan saakka (ks. Vahtola 1980a: 189), vaan lähimmät esiintymät ovat Jokioisista (*viraanaukee*, asiakirjoissa *Vircka*, *Wiranniitu* 1794) ja Sääksmäeltä (*Viranmaa*, *Vähä-Virka*, *Iso-Virka*). Kun Janakkalan *Virala* on jo 1400-luvulla selvästi talonnimi, nimi voisi pohjautua joko henkilönnimeen **Vira(inen)* tai johonkin kadonneeseen luontonimeen. Jäljempänä ilmenevistä systistä kumpikin vaihtoehto on mahdollinen.

Pirkkalan Pirkkalan kylässä on pelto nimeltä *Virala*, jonka paikalla tiedetään joskus olleen talo. Samasta kylästä on asiakirjoissa henkilönnimet *Larens Viraynen* 1466 (FMU IV: 255) ja *Lasse Viranen* 1571 (SHL III: 157). Kyrön pitäjän Haapimaan kylästä (nyk. Ikaalista) mainitaan 1571 *Jöns Vira* (SHL IV: 138). Haapimaassa on edelleen *Viran* kantatalo. Tilan länsipuolelta Järviiniitulta virtaa Jyllinjokeen luonnonoja, *Viraluoma*.

Viraluoma lienee kantanimi, sillä on olemassa muitakin *Vira*-alkuisia luonnonojien, kosteikkojen, niittyjen ja peltojen nimiä: *Virasuo*, pelto Köyliössä; *Virajansuo*, suota ja peltoa Hausjärvellä; *Virankasuo*, suo Suomusjärvellä; *Virakko*, pieni suonotkelma Ruokolahdella; *Virakkoinniityt*, niittyjä Rautjärvellä; *Viranoja*, talo Vihdissä (talon maiden läpi virtaa luonnonoja Lapoonjärveen); *Virassuo* Urjalassa ja Salossa sekä *Virasoja* Hämeenlinnassa ja Imatralla.

Mikä on nimiin sisältyvä elementti *vira*? Se on todennäköisesti *virī*, *vire* -sanojen perheeseen kuuluva *vira* '(veden) väreily, poreilu', joka tunnetaan kautta Etelä-Pohjanmaan ilmauksissa *vira käy*, vesi on *virankäypää*, kun se poreilee muttei vielä kiehu (SKES s. v. *virī*; SMSA). Orimattilassa on luonnonoja ja kylä, jonka nimi on virallisesti

Virenoja (*Wijreoija by* 1571, SHL III: 120), murteessa kuitenkin *virai*. Muodot *vire* ja *vira* näyttävät liittyvän nimessä toisiinsa.

Vira-nimiin kuuluu ilmeisesti alkuaan myös Kuusamon Ala-Kitkan niemen ja kylän nimi *Virranniemi*. Kesällä 1969 kuulin vanhojen kuusamolaisten ääntävän nimen usein asussa *Viranniemi*, ja niemellä olevan niittyjärven nimen on nimestäjä Jyrki Toivainen merkinnyt asussa *Viranlampi* (uusissa kartoissa *Virranlampi*). Toivainen on kirjannut nimilippuihinsa myös professori Kyösti Julkun esitelmästä saamansa *Virrannientä* tarkoittavat asiakirjamuodot: *vdden Wira Niemi* 1597 tai 1598 ja *Wiraniemi wid Kittka träsk* 1738. Jälkimmäinen on kruununvouti Anders Hackzellin tekstistä (ks. Fellman, Isak 1910: 146). *Virranniemen* nimeämisperusteena on alkuaan ollut niemellä oleva *Viranlampi*. Mitään virtaa ei niemen lähetyvillä ole.

19 Lopuksi

Olen edellä esittänyt oman tulkintani paristakymmenestä paikannimestä, joiden alkuperä on mielestäni esitetty väärin tai puutteellisesti vuonna 2007 ilmestyneessä *Suomalaisessa paikannimikirjassa*. Kaikki selvitykseni eivät ole varmoja, mutta olen pyrkinyt tekstissänini ilmaisemaan myös sen, miten todennäköisenä itse pidän tulkintaani. Olen käsitellyt nimiä pesyeittäin, mikä nimien alkuperää selviteltäessä on hedelmällisin tapa.

Lähteet

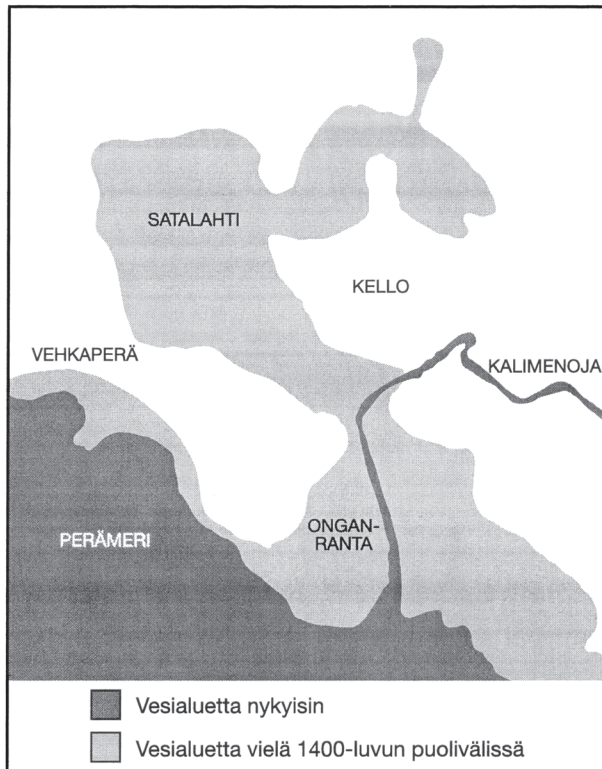
- AKH I–II = *Asiakirjoja Karjalan historiasta 1500- ja 1600-luvuilta [I]–II*. Joensuu: Joensuun yliopisto, Karjalan tutkimuslaitos 1987, 1991.
- ALANEN, TIMO (toim.) 2004: *Johan Habermanin maantarkastusluettelo Pien-Savosta 1620-luvulta*. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- 2006: *Säämingin ja Rantasalmen maantarkastusluettelo vuosilta 1562–1563*. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- 2008: *Lars Röösin verollepanomaakirjan tilusselitykset vuosilta 1643–1646*. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- 2009: *Pien-Savon pohjoisosan maantarkastusluettelo vuosilta 1562–1564*. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- ALANEN, TIMO – KESU, SAULO 1989 (toim.): *Kuninkaan kartasto Suomesta 1776–1805. Konungens kartverk från Finland*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Álgu = Sámegielaid etymologalaš diehtovuodđu, Saamelaiskielten etymologinen tietokanta. <http://kaino.kotus.fi/algu>.
- CANNELIN, KNUT 1888: *Tutkimus Kemin kielenmurteesta*. Suomi III:2. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- COLLINDER, BJÖRN 1964: *Ordbok till Sveriges lapska ortnamn*. Uppsala: Almqvist & Wiksells.
- ERVASTI, SEPPÖ 1978: *Kuusamon historia 1*. Kuusamo: Koillissanomat Oy.
- FELLMAN, ISAK 1910: *Handlingar och uppsatser angående Finska Lappmarken och lapparne 1*. Helsingfors: Finska Vetenskapsakademien.

- FELLMAN, JACOB 1906: *Anteckningar under min vistelse i Lappmarken*. Helsingfors: Finska Litteratursällskapet tryckeri.
- FMU = *Finlands medeltidsurkunder I–VIII*, samlade och i tryck utgivne genom Reinhold Hausen. Helsingfors: Statsarkivet 1910–1935.
- FORSMAN, A. V. 1891: *Pakanuudenaikainen nimistö. Tutkimuksia Suomenkansan persoonallisen nimistön alalta I*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- GALLÉN, JARL 1968: *Nöteborgsfreden och Finlands medeltida östgräns*. Helsingfors: Svenska Litteratursällskapet i Finland.
- GANANDER, CRISTFRID [käsikirj. 1786–1787]: *Nytt finskt lexicon 1–3*. Näköispainos 1937–1940. Porvoo: WSOY.
- HAHMO, SIRKKA-LIISA 1994: *Grundlexem oder Ableitung? Die finnischen Nomina der Typen kämmen und pähkinä und ihre Geschichte*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1998: *Paukama ja pukama: deskriptiivisanoja vai lainoja? – Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia* 228 s. 121–126. Helsinki.
- HAKULINEN, LAURI 1979: *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. Neljäs, korjattu ja lisätty painos. Helsinki: Otava.
- HisKi = Suomen Sukututkimusseuran HisKi-tietokanta. <http://www.genealogia.fi>.
- ILWb = *Inarilappisches Wörterbuch I–III* herausgegeben von Erkki Itkonen unter Mitarbeit von Raija Bartens und Lea Laitinen. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura 1986.
- ITKONEN, T. I. 1920: Lappalaisperäisiä paikannimiä suomenkielen alueella. – *Virittäjä* 24 s. 1–11, 49–57.
- 1926: Lisiä Keski- ja Etelä-Suomen lappalaisperäiseen paikannimistöön. – *Virittäjä* 30 s. 33–35.
- 1948a–b: *Suomen lappalaiset vuoteen 1945 I–II*. Porvoo: WSOY.
- 1958: *Koltan- ja kuolanlapin sanakirja I–II*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- KKS = *Karjalan kielen sanakirja 1–6*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura 1968–2005.
- KALIMA, JALO 1946: *Puruvesi*. – *Virittäjä* 50 s. 133–135.
- Karttapaikka = Maanmittauslaitoksen Karttapaikka. <https://www.karttapaikka.fi>.
- KETTUNEN, LAURI 1940: *Suomen murteet III. Murrekartasto*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KIVINIEMI, EERO 1971: *Suomen partisiippinimistöä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1990: *Perustietoa paikannimistä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KORHONEN, MIKKO 1981: *Johdatus lapin kielen historiaan*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KORHONEN, OLAVI 1982: *Samisk-finska bättermer och ortnamnselement och deras slaviska bakgrund. En studie i mellanspråklig ordgeografie och mellanfolklig kulturhistoria*. Skrifter av Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå. Serie A, Dialekter Nr 3. Umeå.
- KOSKIMIES, Y. S. 1985: *Hauhon, Luopioisten ja Tuuloksen historia I*. Hämeenlinna: Hauhon, Luopioisten ja Tuuloksen kunnat.
- KOSKIPÄÄ, RITVA 1971: *Kokemäenjoen koskien nimet*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, suomen kielen laitos.
- Kuninkaan kartasto*, ks. Alanen, Timo – Kepsu, Saulo.
- LAUROSELA, JUSSI 1913: *Äännehistoriallinen tutkimus Etelä-Pohjanmaan murteesta I. Konsonantit*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LÖNNROT, ELIAS 1880: *Suomalais-ruotsalainen sanakirja 1–2*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- MERI, ARVO 1943: *Vanhan Vehmaan kihlakunnan pitäjien ja kylien nimet I*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- MHA = Maanmittaushallituksen arkisto, Helsinki (tiedot NA:n kokoelmista).
- MH 107/2D 3/1 = Geographisch afrijtning öfwer Cajaneborgs Lähn samt Öfwer Jiä Sochn – Anno 1650 af Claes Claesson. Kansallisarkisto.
- MH 121 2D 4/3 = Geographisch afrijtning öfwer Salo och Limingå Sochnar i Österbotn Belägne Anno 1653. Kansallisarkisto.
- MIKKONEN, PIRJO – PAIKKALA, SIRKKA 1984: *Suomalainen nimikirja. Sukunimet*. Helsinki: Otava.
- NA = Nimiarkisto. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Helsinki.
- NISSILÄ, VIJO 1939: *Vuoksen paikannimistö I*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1957: Iin paikannimien kielellisestä rakenteesta. – *Virittäjä* 69 s. 49–90.
- 1975: *Suomen Karjalan nimistö*. Joensuu: Karjalaisen Kulttuurin Edistämisseätiö.
- 1976: *Suomen Karjalan ortodoksinen nimistö*. – *Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita* 1 s. 43–172. Joensuu: Karjalaisen Kulttuurin Edistämisseätiö.
- NYMAN, ADOLF LEONHARD 1882: Muinaismuistoja Laukaan kihlakunnasta. – *Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja* 5 s. 115–262. Helsinki.
- OJANSUU, HEIKKI 1904: *Suomen lounaismurteiden äännehistoria. Konsonantit*. Suomi IV:2. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- RAPOLA, MARTTI 1933: *Suomen kirjakielen historia I*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1966: *Suomen kielen äännehistorian luennot*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- RINTALA, PÄIVI 2008: *Ihalasta Ihaviljankorpeen. Iha-vartalo Suomen henkilön- ja paikannimissä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- RUOPPILA, VEIKKO 1943: *Kotieläinten nimitykset suomen murteissa I. Hevonen, nauta, lamma, vuohi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- RÄISÄNEN, ALPO 1972: *Kainuun murteiden äännehistoria I. Vokaalisto*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1990: Zur Entstehung des Namengutes in der Einöde Kainuus. – *Studia Fennica* 34 s. 91–108.
- 1995: Kainuun saamelaisperäisiä paikannimiä. – *Virittäjä* 99 s. 532–544.
- 2003: *Nimet mieltä kiehtovat. Etymologista nimistöntutkimusta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2005: Saamelaisjäljet Kuusamon ja Posion paikannimistössä. – *Virittäjä* 109 s. 336–356.
- 2009: *Kallavesi ja muita Savon paikannimiä*. – *Virittäjä* 113 s. 38–57.
- 2010: Silmäkkeiden nimet ja nimitykset suomen kielessä. – Sirkka Saarinen, Kirsti Siitonen & Tanja Vaittinen (toim.), *Sanoista kirjakieliin. Juhlakirja Kaisa Häkkiselle 17. marraskuuta 2010* s. 235–248. Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia 259. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- SALOHEIMO, VEIJO 1976: *Pohjois-Karjalan historia II*. Joensuu: Karjalaisen Kulttuurin Edistämisseätiö.
- SAMMALLAHTI, PEKKA 1989: *Sámi-suoma sátnegirji. Suomalais-saamelainen sanakirja*. Ohcejohka: Jorgaleaddji Oy.
- SHL = *Suomen hopeaveroluttelot 1571, III. Häme*, toimittanut John E. Roos; *IV Satakunta*, toimittanut Mauno Jokipii. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura 1944, 1953.
- SKES = *Suomen kielen etymologinen sanakirja I–VI*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura 1955–1978.

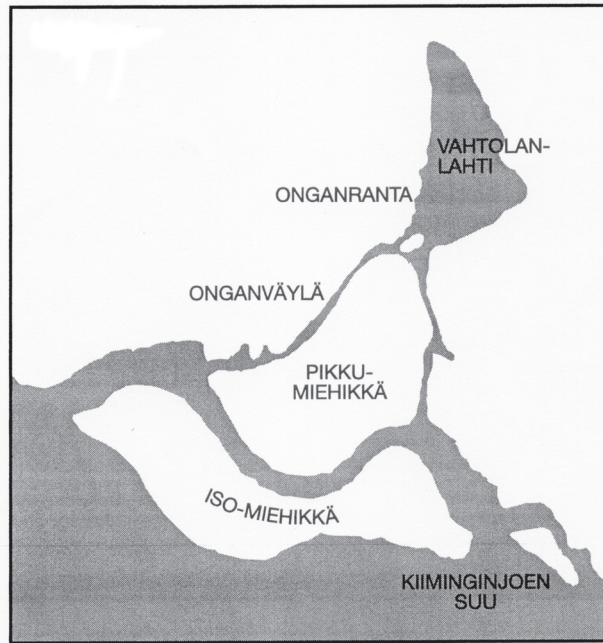
- SMSA = Suomen murteiden sana-arkisto. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Helsinki.
- SOININEN, ARVO. M. 1961: *Pohjois-Savon asuttaminen keski- ja uuden ajan vaihteessa*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- SPNK = *Suomalainen paikannimikirja*. Päätoimittaja Sirkka Paikkala. Helsinki: Karttakeskus ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 2007.
- SSA = *Suomen sanojen alkuperä 1–3. Etymologinen sanakirja*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 1992–2000.
- Suomen karttakirja 1799. C. P. Hällströmin Suomi-kartasto*. Uusintapainos. Toimittaneet Jan Strang ja Erkki-Sakari Harju. Vantaa: Genimap Oy. 2005.
- TUNKELO, E. A. 1913–1918: Suomalais-germaanisten kosketusten alalta. – *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja* 30:39.
- Tuokko/Käkisalme = Käkisalmen läänin tuomiokirjakortisto. <http://www.narc.fi/Arkistolaitos/tma/kaki/>.
- WAHLBERG, ERIK 1963: *Finska ortnamn i norra Sverige*. Uppsala: Appelbergs Boktryckeri AB.
- VAHTOLA, JOUKO 1980 a: *Tornionjoki- ja Kemijokilaakson asutuksen synty. Nimistötieteellinen ja historiallinen tutkimus*. Rovaniemi: Pohjois-Suomen Historiallinen Yhdistys.
- 1980 b: *Haukiputaan seurakunnan historia*. Haukipudas: Haukiputaan seurakunta.
- VIRRANKOSKI, PERTTI 1961: *Kokkolan pitäjän yläosan historia. Kaustisen, Vetelin, Halsuan ja Perhon vaiheita esihistoriallisesta ajasta 1960-luvulle*. Kokkola: Halsuan, Kaustisen, Perhon ja Vetelin historiatoimikunta.
- VIRTARANTA, PERTTI 1957: *Länsiyläsatakuntalaisten murteiden äännehistoria II. Vokaalit*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1958: *Pääpainollisen tavun jälkeisen dentaalispirantin edustus suomen murteissa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Liitteet

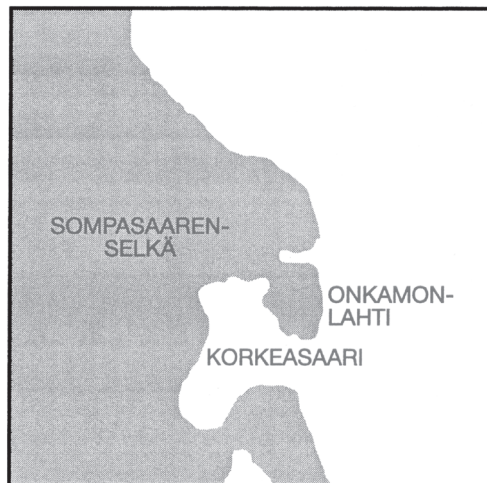
Kartta 1.

Haukiputaan Kellon *Onganranta* Kalimenojan ja meren välisessä niemessä on osin entistä merenpohjaa. 1400-luvun puolimaissa, jolloin merenpinta oli viisi metriä nykyistä korkeammalla, Kalimenoja laski kapeasuiseen Satalahteen (nimi ehkä alkuaan **Onkalahti*), joka on nykyisin suota ja viljelysmaata. – Kartta on mukailtu teoksesta Vahtola (1980b: 15).

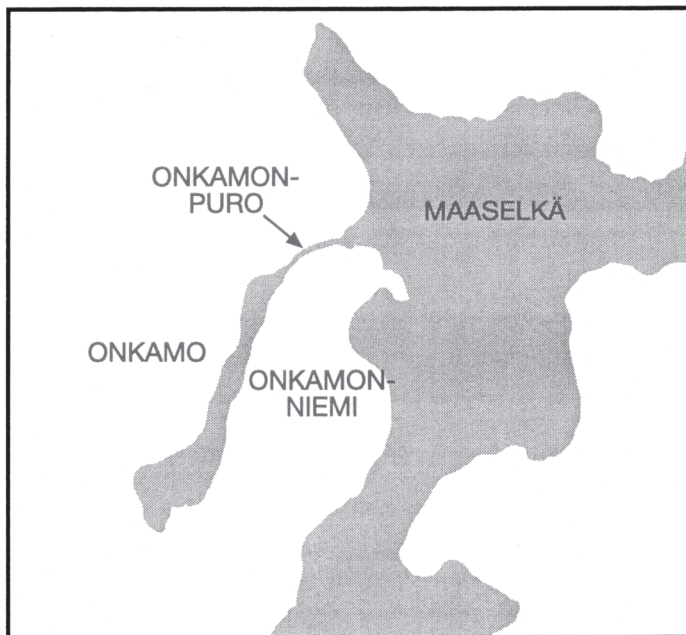
Kartta 2.

Onganväylä Haukiputaan kirkonkylässä tulee Vahtolanlahdesta *Onganrannan* ja Pienen-Miehikän välitse Kiiminginjokeen. Vahtolanlahden nimi lienee alkuaan ollut **Onkalahti*, mutta kun rannalle tuli Vahtolan talo viimeistään 1500-luvulla (*nils wachtu* 1544 Haukiputaalla, Vahtola 1980a: 305), nimi todennäköisesti vaihtui. Vahtolanlahti on kapeasuinen merenlahti.

Kartta 3.

Onkamonselkä Sompasaarenselän itärannalla Heinävedellä on kapeasuinen lahti.

Kartta 4.

Pitkulainen *Onkamo* Joensuussa entisen Enon kunnan alueella on 500 metriä pitkä lampi, josta laskee 100 metrin pituinen *Onkamopuro* Maaselkään. Rypäeseen kuuluu lisäksi nimi *Onkamoniemi*.

SUMMARY

Kostamo, Onkamo and other place names

In this paper the writer presents his interpretation of the origins of around twenty place names or clusters of names. This article continues the writer's examination of the *Suomalainen paikannimikirja* ('The Book of Finnish Place Names') (Räisänen 2009). This paper shall highlight the most significant etymological finds outlined in the article.

Prevalent in Eastern Finland, the name *Kostamo* originally denoted a lake and is explained by the now obsolete primary meaning of the verb *kostaa* 'to turn back'. During the time of springtime flooding, water flows from nearby rivers into the lake, and as the flood recedes the excess water flows back again. Names featuring the elements *Onka-* and *Onkamo* (*-mo* is a bound morpheme) also originally denoted bodies of water. In the most obvious cases, the original meaning seems to have been 'a bay with a narrow delta' (cf. maps 1–4). In the Inari Sámi language, the word *uággi* (< **onka*)

means 'a small bay with a narrow delta'. From an etymological perspective the Sámi **onka* is the same as the root of the Finnish *onkalo* 'cave, 'cavity' (where *-lo* is a bound morpheme). The writer posits that place names featuring the elements *Onka-* and *Onkamo-* arose through contact between the Karelian and Sámi populations from the Middle Ages until the 16th century.

Names featuring the element *Patana-* appear in and around Perho and Veteli in Central Ostrobothnia. The root name for all of these is *Patananjoki*. Central Ostrobothnia is an area of significant contact between Finnish and Swedish speaking communities. The Finnish *pato* 'dam' is borrowed in certain Swedish dialects in the form *pata*, denoting a fishing trap. The definite-article form of the Swedish word is *patan*. When the form *patan* was then loaned back into Finnish, an *-a* was added to the end, as is common with Swedish loan nouns ending in *-n*, cf. *lakana* 'sheet' (< modern Swedish, Old Swedish *lakan*), *peruna* 'potato' (< *pärun*) and *viikuna* 'fig' (< *fikon*).

Names featuring the element *Puru-* are particularly common in southern parts of the Savo dialect region, where the word *puru* generally denotes a brook, a small river or stream, but can also refer to a bog, a bay, or a small pond. *Puru* is a regular derivative of the descriptive verb *purista* (: *purisee*) 'hum', 'murmur', describing the sound of the flowing water. Because, in addition to brooks and streams, place names beginning with *pur-* may also denote bogs, bays, and small ponds, the origins of the names may also lie in the old Uralic stem **pura-*, from which the Vepsian *purda* 'spring' is derived. The Finnish *puro* 'stream', a standard word in Finnish and particularly common in Eastern dialects, may therefore also be a derivative of the **pura-* stem.

Ruhade is an old village in Nakkila in the region of Satakunta. The name is a dialectical form of the genitive plural form of *ruha* 'cripple', 'disabled person'.

Sappee is the name of three separate villages in the Tavastia region of Finland. The writer traces the place name to *Sappi* (*sappi* 'gall') denoting small lakes and ponds, assuming that the word is a derivative from the form **Sappia*. Adjectives of the type *korkea* 'high' and *pimeä* 'dark' generally become *korkee*, *pimnee* in Tavastian dialects. However, common to many other dialects and to older examples of written Finnish were the forms *korkia* and *pimiä*. In Tavastia, therefore, the name **Sappia* has assumed the characteristics of adjectives such as *korkea* and *pimeä*, resulting in the form *Sappee*.

In and around the town of Kuusamo there are many place names featuring the elements *Toola* ~ *Toula*, often denoting bays into which a stream flows. These names are Sámi in origin, cf. for instance Northern Sámi *duollu* 'permafrost' and Inari Sámi *tuálu* 'frost', 'permafrost'. Shallow bodies of water freeze through in the winter, and in the spring the mouths of streams are the first places to melt. Migratory water birds returning from the south tend to settle around these thawed places. It is possible to walk across the water on the frozen bottom to collect birds one has shot. This is a common hunting practice among the Sámi people and it is this that has given rise to such *Toola* ~ *Toula* place names. *Toulatjärvi* near Viitasaari in Central Finland also belongs to this group.

Kirjoittajan yhteystiedot (address):
etunimi.sukunimi@pp.inet.fi

Suomen väyläadpositioiden prepositio- ja postpositiokäyttöjen merkityseroista

TUOMAS HUUMO

1 Johdanto

Suomen (laajemmin itämerensuomen) adpositiojärjestelmän erikoisuuksia on, että eräitä adpositioita voidaan käyttää sekä prepositioina että postpositioina: *Juoksin pitkin siltaa ~ siltaa pitkin; Hän käveli läpi metsän ~ metsän läpi; Kirkko on keskellä kylää ~ kylän keskellä* (adpositiosysteemistä ja sen historiasta ks. Grünthal 2003, 2005). Prepositio- ja postpositioversioiden eroja on kirjallisuudessa luonnehdittu ennen muuta stilistisiksi (mm. ISK 2004: 690), mutta niitä erottaa toisinaan myös merkitys. Spatiaalisessa käytössä postpositio on tavallisesti prepositiota neutraalimpi ilmaiskeino, kun taas aikaa ilmaistaan usein luontevammin prepositiolla (*Surffailin netissä pitkin päivää ~ ?päivää pitkin; Maassa tapahtui vallankaappauksia läpi 1970-luvun ~ 1970-luvun läpi*).

Myös spatiaalisen merkitysalueen sisällä on havaittu eräitä merkityseroja preposition ja postposition välillä. Leino (1993: 218) toteaa, että prepositioilmaukset *kautta Suomen, pitkin maata ja ympäri kylän ~ kylää* tarkoittavat muuta kuin postpositioilmaukset *Suomen kautta, maata pitkin ja kylän ympäri*, sillä prepositiot ilmaisevat tyyppillisesti imperfektiivistä väylää, postpositiot taas kolmiulotteista tilaa. *Keskellä-* ja *ympäri-*adpositioista samantapaisia merkityseroja on havainnut Haukioja (1998) ja *yli-*adpositiosta Salmi (1994: 170–172), joka toteaa, että prepositiona *yli* pystyy ilmaisemaan mm. tarkoitteen hajanaista esiintymistä adposition täydennyksen ilmaisemalla alueella (*Haapaa kasvaa yli koko Suomen, Kesällä muikkuparvet ovat hajaantuneina yli järvien*). Näyttääkin siltä, että erilaiset hajanaista sijaintia tai tarkoitteen levittäytymistä kuvaavat merkitykset sopivat ylipäätään hyvin prepositioilla ilmaistaviksi. Samalla ne kytkeytyvät *fiktiivisen liikkeen* nimellä tunnettuun kielenilmiöön (ks. erityisesti Talmy 2000: luku 2), sillä niissä adposition ilmaisema dynaaminen näkökulma ei perustu tietyn osallistujan liikkeen seuraamiseen vaan näkökulman liu'uttamiseen tilanteen kiintopisteenä¹ toimivan alueen yli. Dynaamisuus ja sen myötä syntyvä mo-

1. Käytän kognitiivisen kieliopin termiä *kiintopiste* (*landmark*; ks. esim. Langacker 1987: 217–220, 490; suomen osalta Leino 1993: 80–81) kuvaamaan adpositiorakenteen täydennyksen merkitystehtävää. Ad-

tivaatio väyläadposition käyttöön pohjautuvat tällöin puhtaasti käsitteistykseen eli ta-
paan tarkastella tilannetta, eivät tilanteen kielenulkoiseen ominaisuuteen.

Tässä kirjoituksessa tarkastelen suomen väyläadpositioiden spatiaalisia merkitys-
tehtäviä fiktiivisen dynaamisuuden näkökulmasta.² Lähtökohtanani on se edellä mai-
nituissa tutkimuksissakin toistuva havainto, että postpositiona käytetty väyläadpositio
esittää kuvaamansa relaation yleensä perfektiivisen väylän tapaisena, profiloii kiinto-
pisteen kokonaisuutena ja kiinnittää huomion väylällä tapahtuvaan liikkeeseen, joka
etenee koko matkan hakualueen³ yli. Prepositiorakenne taas sopii ilmaisemaan lä-
hinäkölkulmasta tapahtuvaa vaiheittaista tarkastelua, joka seuraa väylää käsitteistä-
jän valitsemassa suunnassa eikä edellytä tilanteen osallistujien liikettä (näkökulma-
tyypeistä tarkemmin luvussa 3.1). Lähinäkölkulman ansiosta prepositioilmaukset ei-
vät aina ilmaise, että koko kiintopistealue läpäistäisiin, ja niinpä kiintopiste voidaan
helpommin hahmottaa myös rajaamattomaksi tai rajoiltaan epämääräiseksi. Ilmiöllä
on tätä kautta vaikutusta myös lauseen aspektiin, sillä kiintopisteen ymmärtäminen
rajaamattomaksi sopii yhteen aspektin imperfektiivisyyden kanssa. Vastaavasti post-
position suosima tapa hahmottaa kiintopiste rajatuksi kokonaisuudeksi suosii aspek-
tin perfektiivisyyttä.

Artikkelin kulku on seuraava. Luvussa 2 esittelen ja kommentoin vaihteluilmion
taustaa ja ilmiöstä fennistiikan piirissä aiemmin tehtyjä havaintoja. Metodiluku 3 esit-
telee ensin fiktiivisen liikkeen ilmiöitä lähinnä Leonard Talmyn (2000) tutkimuksen
pohjalta, sitten fennistiikassa laadittuja analyyseja terminatiivisista ilmauksista (esim.
jostain asti ~ johonkin saakka), joita ovat tarkastelleet erityisesti Alhoniemi (1978) ja
Päiviö (2007). Terminatiiveja koskeva tutkimus ja etenkin Alhoniemen (1978) esittämä
luokitusjärjestelmä ovat hyödyllisiä lähtökohtia väyläadpositioiden analyysille, sillä ter-
minatiiviset ilmaukset kuvaavat nekin väyliä, joilla liikutaan tai joiden varrella jota-
kin esiintyy. Hammari (2001: 300) toteaa, että Alhoniemen väyläjaottelua voi ter-
minatiivi-ilmausten lisäksi hyvin soveltaa myös muiden ns. kulkusuhteiden ilmausten
analyysiin. Lisäksi se sopii ajattelutavaltaan hyvin yhteen kognitiivisen kielitieteen fik-
tiivistä liikettä koskevien analyysien kanssa. Luvussa 4 tarkastelen eri näkökulmista
väyläadpositioiden prepositio- ja postpositioversioiden välisiä merkityseroja. Tarkas-
teltavat erot liittyvät mm. väylätyyppiin, käsitteistäjän näkökulmaan (onko se etäinen
vai lähinen, staattinen vai dynaaminen), väylällä liikkuvan tai sillä sijaitsevan tarkoit-

position kuvaamassa relaatioissa kiintopiste on tilanteen sellainen osallistuja, johon suhteutetaan sen
ensisijainen osallistuja (*muuttuja, trajectory*; ks. Langacker 1987: 217–220; Leino 1993: 80–81). Esimerkiksi
ilmauksessa *maljakko kirjahyllyn päällä* adpositio *päällä* ilmaisee kahden osallistujan (maljakon ja kir-
jahyllyn) välisen sijaintisuhteen, jonka ilmauksessa *maljakko* konstruoi muuttujan ja *kirjahyllä* kiintopis-
teen.

2. Kiitän Krista Ojutkangasta, Tiina Onikki-Rantajääsköä, Minna Jaakolaa sekä kahta Virittäjän nime-
töntä arvioitsijaa rakentavasta ja hyödyllisestä palautteesta, jota he antoivat tämän kirjoituksen aiem-
mista versioista. Tutkimuksen rahoittaja on Viron Tiedesäätiö (Eesti Teadusfond, grant 7552).

3. Hakualue (*search domain*; ks. Langacker 1987: 286) tarkoittaa sitä (kiintopisteeseen suhteutettua)
aluetta, jolla muuttuja sijaitsee. Esimerkiksi adpositio *sisällä* valitsee hakualueeksi (kolmiulotteiseksi
käsitteistetyn) kiintopisteen sisäpuolen, kun taas adposition *vieressä* hakualue sijaitsee kiintopisteen ul-
kopuolella tarkastelunäkökulmaan nähden lateraalisesti, *yllä*-adposition hakualue taas vertikaalisesti.
Väyläadpositioista vastaavia merkityksiä ilmaisevat karkeasti ottaen *läpi* ('kiintopisteen sisäpuolitse'),
ohi ('kiintopisteen ulkopuolitse, sitä sivuten') ja *yli*.